

ŚREDNIOWIECZNA
POEZJA ŁACIŃSKA
W POLSCE.

PRZEZ

ALEKSANDRA BRÜCKNERA.

Część trzecia.

W KRAKOWIE.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1894.

ŚREDNIOWIECZNA
POEZJA ŁACIŃSKA
W POLSCE.

PRZEZ

ALEKSANDRA BRÜCKNERA.

Część trzecia.

W KRAKOWIE.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1894.

bi 10953

Osobne odbicie z Tomu XXIII. Rozpraw Wydziału filologicznego
Akademii Umiejętności w Krakowie.

Średniowieczna Poezja łacińska w Polsce.

Przez

ALEKSANDRA BRÜCKNERA.

~~~~~
CZEŚĆ TRZECIA ¹⁾.

I.

Że Persyusza po szkołach polskich czytano, dowodzą, jeśli pominiemy naśladowanie zwrotów jego przez Marcina ze Słupcy (Rozprawy XVI 324), przepisy satyr, nierzadkie u nas; między nimi jest jeden, z dosyć obfitym komentarzem, niezupełny niestety, obejmujący tylko cztery pierwsze satyry; glosy polskie mieszczą się nad tekstem lub w samym ciągu komentarza. Urywek ten, przechowany w rękopisie kantora opatowskiego i kanonika krakowskiego, doktora prawa kanonicznego Jana Latoszyńskiego, dostał się ze zbiorów kapituły krakowskiej do Ossolineum (nr. 601). Treści, wyczerpanej w Katalogu rękopisów, (III, Lwów 1890 str. 75—80) nie myślimy wyliczać; notujemy tylko, że zawiera głównie listy i mowy humanistów, Poggiusza, Eneasza Silviusza i innych, dalej Cyserona epistolarum ad familiares II. XVI (pisane przez Jakuba de Cossow w bursie jerozolimskiej roku

---

¹⁾ Por. Rozprawy XVI, 302—372 i XXII, 1—62.

1469), znaną powieść Petrarki o Gryzeldzie i t. d. Pierwszych trzynastu kart rękopisu (k. 2—14) zajmuje Persjusz, pisany ręką wcześniejszą (około r. 1440—1450), glosy polskie następne:

K. 2 Titulus huius libelli est Parsius Cornuti discipulus Romanus viciorum invectivus *karayaczy*, dictum cum ratione *sdownodem*, contra sciolos *nyevkom*, edere *bluszcz*, expedit *vypravil*, ne mihi pretulerint *przeloszylibi*, disertos *vymovne*

3 omen *proroczstwo*, redarguit illos recitatores *powyedacze* qui volunt autenticare carmina sua *mystricz* induentes vestes preciosas, *cirrus czvb*

4 fiber *bobr*, fibra *zyla*, bellus *dobrek*, sumen venit a sus *yatrznycz* vel venit a sumo *smjotana*, trita lacerna *potarta suknja*, severos (tortuosos) unguis *chropave*, dentale *grabye*, w objaśnieniu wyrazu *Palillia* (święto dla dea feni) czytamy: nam layci illo anno quo producebatur multum fenum faciebant artocomum *stog syana*... vel *palillia* dicuntur festa pabulorum *tloka*, pabulum *pycza*

5 dictator ille dignitarius vulg. gladifer (brak odnośnego: miecznik!) nevus *pyega*, per consequens *attako*, implicate *tagemnye*, naufragium *potop*

6 gasgadeus *mystrz* ut in Cornuto (por. o tym Rozpr. XVI 369), oves fetose *ovcze plodne*, dens molaris *trzonowy zanb*

7 creditores *dlusznyky*, temulentus *pyany*, laxis fibris *othforzonymy schylamy*

8 evellere *syepacz*, sputo maculant puero frontem ne paciatur in oculis fascinacionem alias *przyrokv*, illecebris *roszkoszamy*, utensile *szczeb-rzuch*, fetum *prziplodek*, guttas *croplye*, crater habet duas ansas *dwyje vszy*, fetose *plodne*, prodigaliter *marnye*, pro voto tuo *potwey roly*

9 collegisse *sbyracz*, vellus *rvno*, pituita *pypecz*, ornabatur sertis *wyenyeczy*, manibus figuli *garncarza*, figuli *sduny*, puppas *lantky*, sumptuosa *cosztowne*, equa lance *rovna myara*, satiram *karanye*, expergiscere *oczvcz*, viciosa propago *nakazone rodzaj*, coctam conscienciam *scrvszona*, falernum despumare (extingui) *wyczvchnacz*, turgeo significat inflare irasci tumere alias *odacz szya jako pachyrz Curwy szyn*

10 palumbus est columbus silvestris *grzyvacz*, querit *skarszy*, succentare *oppyevacz*, fidelia cocta *wyzona*, figulus *sdun* recipit argillam *udam mocra*, lascivus *gyary*, velis *racz*, summa unda demersus *barso pograzony*, attolere *podnaszacz*, ad modum *na krzatal*, iactitas te *buczysz sye*, ornatus *vpyacrarzysye*, falere *crropyerz*, censores censuerunt *skazaly*, dissolute *rospustnye*, profundatus viciis *vnorzon*, discernere *rosnacz*

11 ut putrescant *aby rosprochnyely*, compunctus *szylcany*, laudum *vchvala*, proicere senarium *zez*, quasi tribus passibus *natrzy kraczagye*, oscitat *pozyewa* et eructat *rzyga*

12 per incuriam *przesz nyedbane*, opprimate eum *wyczysznycegy*, tremere *trzasc sye*, anhelitus *dvch para*, cachinnus *chychot*, iussus *przikazano*, egregie medice *viborny*

13 tede *lanye swjecze*, letamus *wapno*, turgidus *nadqthy*. Błędy pisowni dowodzą, że i polskie glosy nie są oryginalne, a odpisane.

W następujących zapiskach czytamy glosę *torret prazy* (k. 27,6) a na k. 28 krótki łac. wiersz do jakiegoś Zbygniewa, oddanego do szkół. Innych glos polskich obszerny rękopis Latoszyńskiego nie zawiera.

Obfitszy plon zbierzemy z rękopisu biblioteki Jagiellońskiej Nr. 2251; papierowy, quarto, w nowej oprawie; w drugiej połowie zupełnie zbutwiały; złożony z pism różnych rąk, wieków i krajów. Zaczyna go na k. 1 „Imago mundi“, traktat prozą Honoryusza z Augustodunum (Niemca, zmarłego po r. 1152, autora słynnego kompendyum teologicznego w pytaniach i odpowiedziach, t. zw. *Elucidarius*), przedrukowany w 172 tomie *Patrologii Migne’a*, zawierający kosmologią, naukę o stworzeniu świata, o właściwościach elementów, opisanie ziemi (Azyi) i streszczenie dziejów powszechnych po r. 1125.

Od k. 25—50 poemat o dziejach apostołskich subdyakona Aratora (de actibus apostolorum) w dwóch księgach z r. 544, o którego odczytaniu wobec papieża Wigiliusza i wrażeniu, jakie wywołał u współczesnych Rzymian, wymowne zachowało się świadectwo. W explicit naszej kopii czytamy „per manus Benedicti correctus per eundem anno LII°“ (a więc r. 1452).

Następuje wcześniejsza część rękopisu: na k. 51 czytamy wprawdzie „Liber Stanislai de Schadek. Gwidrinus. Ecclesiasticus. Lapidarius. Novus Catho. Pilatus: hi libri continentur hic“; tymczasem z wymienionych tu dzieł pozostało tylko pierwsze, następne zaginęły; Ecclesiasticus znany; co do Novus Cato por. Rozpr. XXII, 7; Pilatus pewnie apokryficzna vita Pilati, którą przedrukował E. Du Ménil poésies populaires (Paryż 1847), str. 343 i nn.; Lapidarius zaś, jakiś Lapidarius chyba (Marboda wiersze o kamieniach?, obszerny i wcale ulubiony poemat XII wieku). Karty Gwidryna leczbowane, cośmy po raz pierwszy w polskim rękopisie średniowiecznym zauważyli, leczbami cyrylicy (od α do ρξξ = 166), a zapiska końcowa brzmi: „Explicit liber quadrupartitus alias Gwydrinus per manus cuiusdam Stanislai de Schadek anno domini milesimo quadricentessimo tricesimo sexto et est exauditus post reverendum mag. Iohannem de Schadek pāno mila

Thip atmpg phi opaprbiikh Mpeponid panno Maria da ut sim prosper in via thako day bog mily alleluia“. (Na k. 51 są jeszcze rozmaite wypisy, Confiteor i glosa intensus ignis *belk*).

Nad treścią, wiekiem i autorem Gwidryna wypada nam się teraz dłużej zastanowić, gdyż pomimo innych ciekawych pytań, jakie dzieło to wywołuje, wypowiedziano ze strony wcale kompetentnej przypuszczenie, że autor tego dzieła Polak, może ów Krakowianin Vidvinus, któregośmy jako autora Antigamerata w Rozpr. XVI 311 poznali.

Rękopisy dzieła tego bardzo liczne, należą wszystkie do piętnastego wieku; jest ich w ces. wiedeńskiej bibliotece siedem, kilkanaście w monachijskiej, cztery w praskiej, tyleż w berlińskiej, trzy w jagiellońskiej, dwa w petersburskiej, po jednym w lipskiej, wrocławskiej, floryańskiej (pod Lincem), u Czartoryskich i t. d.; wydane było już w wieku piętnastym kilkakrotnie i tłómaczone wtedy na niemieckie i czeskie. Gdy w ciągu szesnastego wieku tradycje średniowieczne pozrywano, wydał je, jak mniemał, po raz pierwszy Jezuita i profesor wiedeński Balt. Corderius we Wiedniu r. 1630, z rękopisu Macieja Corvina; w dziewiętnastym wieku ci, którzy po rękopisach je spotykali (Wolff, Du Ménil, Voigt) uważali je zawsze za ineditum; wydał je nanowo z inkunabuł, nie sięgając do rękopisów, więc z licznymi błędami, I. G. Th. Grässe die beiden ältesten lateinischen Fabelbücher des Mittelalters, Tübingen 1880 (nr. 148 publikacyj Stuttgart. Litterar. Verein), str. 1—124 i dodatek 285—302; obszerniej pisali o niem E. Voigt kleinere lateinische Denkmäler der Thiersage aus dem 12 bis 14 Jahrhundert 1878 (Strassburger Quellen und Forschungen nr. XXV), który dał i kilka prób wedle inkunabuł i dwóch rękopisów i A. Веселовский сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности XXXII (1883), замѣтки по литературѣ и народной словесности nr. 4 (str. 33—61); wielu innych, którzy Gwidrynem się zajmowali, pomijamy. Wobec takiego nakładu pracy rezultatów pewnych osiągnięto wcale nie wiele.

Gwidryn jest to zbiór 95 prozaicznych bajek, ułożonych systematycznie tak, że 26 apologów pierwszej księgi stosuje się contra imprudenciam, 30 drugiej contra superbiam, 27 trzeciej contra avariciam a 12 czwartej contra luxuriam, niemal odpowiednio do czterech cnót, jakie n. p. formulae vitae honestae (Pseudoseneki) polecają; każdy apolog zatytułowany od morału, wziętego nieraz dosłownie z tekstu i od osób działających, n. p. pierwszy: Semper disce et in extremis horis sapientiae semper stude, De vulpe et corvo; rejestr przed apologami (w rękopisach) lub po nich (w drukach) wymienia jeden moralny tytuł lub oba. Apologi (i rejestr) poprzedza prolog; przytaczamy go tutaj jako próbę stylu, zarówno jak i poprawnego tekstu, który, ponieważ u Grässego nieraz mylny, odtworzyliśmy z rękopisów.

Secundum Aristotelis sententiam in problematibus suis, quamquam exemplis in addiscendo gaudeant omnes, in disciplinis moralibus hoc tamen amplius placet, quoniam structura morum, ceu imagine picta, rerum similitudinibus paulatim ostenditur, eo quod ex naturalibus et animalibus, moribus et proprietatibus eorum, quasi de vivis imaginibus, humane vite qualitas exemplatur.

Totus enim mundus visibilis est scola et rationibus sapientie plena sunt omnia. Propter hoc, fili mi carissime, informativa iuventutis tue documenta moralia, non de mea paupertate stillancia sed de vena magistrorum, tibi nunc scribere cupientes cum adiutorio gratie Dei ea trademus, ut intelligas clarius, addiscas facilius, gustes suavius, reminiscaris tenacius per fabulas figurarum. Sed quoniam principalibus quatuor virtutibus, sc. prudentia magnanimitate iusticia et modestia edificium recte vitae precluditur et fundatur — hec enim sunt quadratura tabernaculi Domini et quatuor bona Iob ac illa que Nabuzardan destruxit in subversione Ierusalem: templum sapientie, murum urbis virtualis potentie, palacium regine iusticie ac domos Ierusalem pacem modestiae (e quibus prudentia vir ordinatur in deum, magnanimitate vero in se ipsum in adversis ne decidat, et moderamine in prosperis ne molescat, sed iusticia rectificatur in proximum: sic prudentia noscit bonum eligendum malumque evitandum, iusticia facit bonum, modestia vitat malum, magnanimitate vero interiorum ordo stabilitur virtutum) — consequens est ergo, ut quatuor magnorum si quidem viciorum totus impetus subvertatur. Hec quidem vicia quatuor demencia et superbia, que magnanimitati et humilitati contraria sunt (ubi enim non est humilitas, magnitudo animi vecors audacia est), similiter autem auaricia et intemperancia: hec namque illa quatuor sunt, que Iob bona diripuerunt, quippe Sabei stulticie vastantes boves prudentie, Caldei superbie camelos magnanimitatis tollentes, ignis luxurie oves mundicie conburens, et ventus impetuose ac violente avaricie irruens, domum, ubi convivantes sunt decem precepta iusticie, funditus subvertens. Hec quidem quatuor illa dira cornua sunt, que ventilaverunt iuxta vaticinium Zacharie Iudee et Israhelis bona illa quatuor, que secundum Iohel insatiabiliter voraverunt scilicet eruca vecordie, locusta volantis superbie, bruchus totus ventus insatiabilis avaricie, rubigo ardentis luxurie. Quadripartito ergo opere sermonum procedemus: primo agentes contra imprudenciam, secundo adversus superbiam, deinde contra avariciam, finaliter contra intemperanciam, ut sic petra domini nostri Iesu Christi viciorum regnum quadruplex in eadem statua Nabuchodonosor visa per sompnum feriamus.

Z ostatnich słów pochodzi tytuł dzieła: *Quadrupartitus* (apologeticus),⁷ w czeskim tłumaczeniu rękopiśmiennem z XV w. Cztwe-

rohranacz (w bibliotece praskiej uniwersyteckiej). Obok niego jednakże, pomijając całkiem ogólnikowe jak „historye dla użytku kaznodziejskiego“ itp. znachodzimy częściej tytuł *Gvidrinus*, nazwisko autora, stale po rękopisach tak powtarzane (liber *Guidrinus* itp., formy *Sycinderinus*, *Guidenon* i i. pomyłone, dodatek poeta laureatus wątpliwy). Ale w wielu rękopisach (monachijskich i wiedeńskich) i we wszystkich drukach pojawia się wcale inny tytuł: *Speculum sapientiae b. Cyrilli Episcopi alias quadripartitus apologeticus vocatus*, w drukowanym czeskim (odmiennym od rękopiśmiennego, wymienionego wyżej?) tłumaczeniu „Zrcadlo mudrosti s. Cyrhy Biskupa w gehożto podobenstwých wsseliké Maudrosti zrtzadlo se swity“ (Praga r. 1516, przez Mik. Konacza wydane, dwa defektowe egzemplarze w bibliotekach praskich), w niemieckiem „Das buch der Natürlichen weisheit“ (Augsburg r. 1490) lub „Der Spiegel der wyszheit durch kurtzwyilige fabeln“ (Bazylea r. 1520 i częściej, przerobione wierszem przez meistersingera Daniela Holtzmannna, Augsburg r. 1571 i częściej); w wydaniu Corderyusza: *Apologi morales s. Cyrilli ex antiquo M. S. Codice nunc primum in lucem editi* (przetłumaczone na hiszpańskie przez Aguado r. 1643, nieraz na niemieckie w naszym stuleciu). Rękopisy praskie podają obu autorów, np. *Incipit liber quadripartiti editus a cirillo episcopo alias gwidenon laureato poeta* (r. 1462).

Cóż to za *Cyril*? Bajki te są oryginalnie po łacinie spisane, nie mogą być tłumaczone z greckiego, odpadają więc wszyscy aleksandryjscy, jerozolimscy i i. Cyryle, znani w literaturze greckiej. Zatrzymano się na apostołe Słowian tego imienia; czeski jezuita, historyk i patryota Balbin wypowiedział to pierwszy i znalazł naśladowców (np. *Simon Perzich*, *moralische Fabeln des h. Apostels Mährens Cyrill nebst einer kritischen Untersuchung der Beweisgründe für die Echtheit*, wydanie drugie jubileuszowe r. 1863). Ale już *Lessing*, *Dobrovský* i badacze rosyjscy odrzucili to przypuszczenie; domyślałem się, że jakiś uczony w pierwszej połowie XV wieku, nie wiedząc co z „*Guidrinus*“ począć, a skuszony może słowem *apologeticus* w tytule, poprawił *Guidrinus* na *Cyrillus* (aleksandryjski, autor dwóch pism zatytułowanych również „*apologeticus*“).

Najdawniejszy datowany odpis tego dzieła znalazłem w Bibliotece Berlińskiej (Mss. latin. Folio nr. 100). Jest to urywek większej całości, zaczyna się bowiem od 17 seksternu; na str. 1 prolog, 2 rubrice, od 5 bajki, kończą się str. 81 *Explicit quadripartitum opus sermonum videlicet de quatuor virtutibus cardinalibus et quatuor viciis eis contrariis* Prage per manus Nicolaj mendlini Wagendrussel de Hostradicz a. d. 1403 sabbato in octava epiphanie Domini circa dominum Tyepsām Laus

tibi etc. Tekst miejscami wcale poprawny, ale na innych już skażony dowodzi, że między oryginałem a odpisem upłynęło lat sporo; podział na książki jeszcze nie całkiem przeprowadzony (tylko pierwsza wyróżniona), apologi liczone więc jednym ciągiem (od 2—96, prolog figuruje jako 1). Dwuwierszu, który Corderysus i niektóre rękopisy przy bajce III 27 podają, wyjętego ze *Speculum stultorum* Nicolai Wireker (XIII wiek), ów rękopis nie przytacza, za to przy bajce IV 5 inny dwuwiersz z tegoż dzieła przypisany u boku, gdzie i cytaty z pisma św. nieraz oznaczone i kilka glos rzadkie łacińskie słowa tekstu objaśnia, co wszystko w późniejszych odpisach w sam tekst wsiąkało.

Bajki te odznaczają głębokość poglądu i rozległą wiedzę autora, który lubuje się w subtelnościach, antytezach, definicyach, który się chętnie popisuje tem wszystkim, co zdobył po audytoryach filozoficznych i medycznych. Ale z tych zalet wynikają i braki: we formę bajki wtłoczono nadto głębokiej treści, tak że forma zupełnie się kruszy; bajka Gwidryna przestała być bajką. Wątku epicznego w niej niema, dydaktyczny zupełnie przeważa; Gwidryn zadowala się zwykle wprowadzeniem dwojga roślin, zwierząt, nawet żywiołów i ciał niebieskich; zawiązuje między nimi rozmowę, oznacza jej temat i wyłuszcza przez usta jednej postaci swoje poglądy, przestrogi lub definicje, poczem postaci apologu rozstają się w spokoju, przekonane, poprawione; wyjątki z tego trybu nieliczne. Takiej treści odpowiada też styl, rozwlekły, ciężki, przeładowany zwrotami niezwykłymi, subtelną argumentacją, retorycznymi okrasami, techną scholastyką, bezbarwny zresztą, zawsze wymuszony, powiedzielibyśmy wynaturzony.

Gdzież szukać wzorów, ojczyzny i wieku autora, o którym tradycja rękopiśmienna dotąd przynajmniej nic nie przechowała? Wiek czternasty, w którym inwencya i wena poetycka widocznie osłabły, cechuje przewaga żywiołu budującego, alegoryzującego, podciągającego wszystko pod znaczenie „mistyczne”. Szczególniej kaznodzieje, których liczba i działalność znakomicie się zwiększają, poszukują coraz nowego materiału; dla ich użytku powstają takie zbiory jak *Scala coeli* *Johannis Gobii Junioris*, gdzie pod lemmatami *abstinentia* itp. podane odpowiednie historie, a więc t. z. *alphabetum narrationum*; im służą *Gesta Romanorum*, w których do najrozmaitszych powieści, rzymskich, wschodnich i i., dorobiono „mistyczną” *reductio*; por. też świeżo wydany *Tractatus de diversis historiis Romanorum et quibusdam aliis* (ed. S. Herzstein, Erlangen 1893), gdzie do 69 opowiadań itp. dodana często alegorya lub moralizacya.

Na polu bajki, alegorycznej z natury swej, podobna tendencya jeszcze rychlej przemogła, już u końca dwunastego wieku zebrał cy-

sters Odo z Sherington kilkadziesiąt bajek, w których nad krótką a suchą naracą przeważa moralitas; zbiór ten przepisywano (o kopii wrocławskiej por. Prace filologiczne III 285) i rozszerzano; za jego przykładem poszli we wieku czternastym nasz Gwidryn i lekarz medyolański Mayno de Mayneri, autor t. zw. *Dialogus creaturarum* (przypisanego przez wydawcę, Grässe'go l. l., mylnie jakimś Nicolaus Pergamenus) t. j. zbioru 122 bajek albo raczej rozmów między żywiołami, minerałami, roślinami, zwierzętami, ostatecznego źródła Koła rycerskiego Paprockiego; w moralizacyi każdej z jego bajek dodana jakaś historyjka z Vitaspatrum, Gesta Romanorum itd.; styl pojedynczy i łatwy, własnej inwencyi, która u Gwidryna znacznie występuje, nader mało. Na ojczyznę Gwidryna wskazuje może jego nazwisko, z ulubioną tak u Włochów końcówką -ino; ale jakimś dziwnym trafem przyjęło się dzieło jego głównie tylko na północy; przyznamy się, że próżno szukaliśmy za rękopisami Gwidryna po licznych katalogach bibliotek francuskich i włoskich. Voigt, Grässe i Беце́ровскии starają się uzasadnić bliżej tę hipotezę, ale wywody ich albo kruche albo mylne; jedyny Peiper (*Jenaische Litteraturzeitung* 1878, str. 525) idzie dalej: der Italiener verräth sich hauptsächlich durch die Sprache; mich erinnert die Sprache ausserdem an ein anderes Land, an Polen; es ist nicht ganz das Latein, dass wir in Italien in jenem Jahrhundert finden, es ist viel zu schwerfällig dazu, zu geschraubt; sollte der Mann identisch sein mit einem Vidvinus etc. Pomysł ten nie da się jednakże niczem poprzeć; dla nas pozostaje *Quadripartitus* dziełem Włocha XIV stulecia, póki rękopis jakiś — na co już przestaliśmy liczyć — bliższych szczegółów nie dostarczy. Wypisy i cytaty z Gwidryna znajdujemy nieraz w naszej literaturze łacińskiej XV wieku, np. u Mikołaja z Lublina (por. *Rozprawy* XXII, 49), w komentarzu do Seduliusza (*Prace filologiczne* IV, 629, gdzie Gwidricus błędnie odczytano), w rękopisie Jagiellońskim nr. 1954 *conclusiones Guidrini* (por. *Katalog Wisłockiego*); w innych literaturach cytat takich nie znaleziono (?). Ruskie tłumaczenie bajki IV, 1, z połowy XVIII wieku, podał Wiesiołowski l. l. str. 44.

Wypisujemy teraz nieco ważniejsze glosy polskie w tekście Stanisława z Szadka; nadmieniamy, że używa on w pisowni polskich słów nieraz skróceń znanych z łaciny, pisze więc p' zamiast przy (pri), p zamiast prze (pre), ponĩ zamiast ponim, p zamiast pra i t. d.; s lub se na początku słowa polskiego znaczy nieraz scilicet, pomijamy je więc; glosy polskie, wcale liczne na pierwszych kartach, nikną później prawie zupełnie; kilka niedołączonych rysunków piórem wyobraża postaci apologów, przy jednym napisano „dusza“.

K. 53. *eruca liska*, *locusta cobilka*, *brucus chrzascz*, *rubigo rdza*, *impetus nauala*, *demencia salonoszcz*, *image viobrasznoszczą*, *stillancia plivayacze*, in ascendendo *vstapavana*, *consequens nasladuaczy ponī*, *quatuor viciorum czitr!*, *intemperancia nyevm'noszcz*, *luxurie czelestnosczy*, *violente avaricie vsilnye lakomosczy*, *irruens ogarnovsky*, *vibirane bycz*, *ardentis palaiaczy*, (statua) *visa obesrzany*, *feriamus zarazilibismy*, *magnanimitatis mocznosczy duszy velkomisnosczy*, *audacia oserdna*, *insatiabiliter nenasitnye*, *latayaczezy pychy* *volantis superbie*; następuje rejestr, naturalnie bez glos.

56 tanto maiori (impetu) *tym sądliwisy*, addidit *p'dala*, *dolosior chitresy*, *naturalis p'rodny*, (cum questione) *pulsavit nagabal*, *lucidioris aeris yasznyeszego powyetz*, *visus ingrossatur rczasā bywa*, *discipline rozsądzonye*, *rebus labilibus czesnych pmēnich*, *retrocedis zasa pocho-dzisch*, *sublimata stapiv*

57 *prefectus p'lozon*, *facundia vymowa*, *visibilibus vidomim*, *arguens dovdz*, *rozgadzayacz*, *conversiva navraczajacza*, *causalitas począt-noszcz*, *gluposczy*, *nasilnyey*, *metallorum nakow*, *gēmmarum vulgar. (brak)*, *subsidiaria pomoczna*, *possessor dziedzicz*, *inflammata zazona*

58 *versipellis obłudny*, *per clarissima p' nasuetlesa*, *ventilatis vasy-vsy*, *liberalitatis szodroby*, in iudiciis *sząddech*, *vicialis slosczyva* (umbra)

59 in ardore *wgorzaczosczy*, *opatrnoszcz*, *compatiens lutoszcz maiacz*, *humectivam umbram mykczacze*, *scenacula chłodnicz.. (obcięte)*, *negligenter zameska.. nedbały*, *abuteris cantilenis slepozivas pyasnek*, *cicada swirszczkv*, *hora debite podobnego czasu*, *vigiles czwiny*, *negligens zame-skavayacz*, *nerostropnosczy*, *czeszczącego pokoiv*

60 *admittens psvalaiacz*, *inviolabiliter nyesłomnye*, *glodv*, *fodi vy-clunalem*, *ex improviso sneopatranya*, *pro certo zapwda*, *rozspuszczysy lapsa*, *roczzagnona* *protenso* (collo), *do spiraciones vitales na boku ..ddech ..voczy* (obcięte, czytaj oddech żywący), *circumspectus opatrlyvy*, *flabel-lum oddech*

61 *crapula obloystvo*, *pennatorum ptaszkov*, *obstaculis dirutus sko-dam obrazenim rostargnow*, *texente aranea gdy tkal payak*, *artis sue suego remosla*, *obv oczv*

62 *antecedat vpdzicz*, *mus obviavit podsethla*

63 *levitas lacznoszcz prakoszcz*, *stupidus zumela*, *preventus naleszona sastana*, *inermis neob^onna*, *revolvitur obczasa*, *quibus dietis ktorzezto rze-czy virzeksy*, *non ingerit nepusza*

64 *se stabiliendum bicz vcwirdzanemu*, *astitit p'blizalasa*, *rimata diligencia przebadana pilnoszcz*

65 *ceteris animalibus nad gise swarzata*, *fundamentum podloga*, *labilia r'czy czesny*, *smatek*, *concupiscencia ządlivoszcz*, *vilescimus pogā-*

beni bivami, dob^ota, de gemitu splakv, lunari lumine mutabili p̄mēney suatloſczy m̄sączney, residuum sbitne

67 *ratis prom, experti dosuetczonego, de agendis o rzeczach popel-nanich, ad hec ktim to słowom, cornute rogala, indicialem gustum vsnany k̄asz, in duplo vedvoe, digero travyam, gustativus sensus vcusenya, de-glutimus polikamy, faucibus czeluscza, sensus czvynosc*

68 *preciosissima drogostne, premeditacionis masticacio p̄mislēny zuczylene, ad stomachum vzoladek, vczinczech, percoquitur svaron biva, cibis potvā, rumen gardzel, in vasis seminalibus sądzegech rodzaia, di-latatur roszevasq, communicatum est poziczano, digestiora barzyey rosz-mislēsy*

71 *cum gravitate swaznoscza*

72 *irretitur viklesq, mandibula czelusc, otrzewyon b̄dzyesz, rectiva rz̄adliwa, pes obstupuit smylknyege, segnis gusz (na boku)*

77 *spinosum osczistego, spina oscz vel czyrnye, mollis myaka, nau-fragum topelcza, siren ochechulecz, mulcet glasczye, stupefactum sumelego, suego ogona, de picto cortice sepistroney skory, blanditur lagodzy*

78 *participare vsiciz*

80 *dracontitis w̄sewy kamyen, mocznego na duszy, infallibiliter ne-odchodne, p̄vyszaiacz, habuit odt̄mya, mocznosczy duszny*

81 *remititur osłabyasq vpokayasa, emollitus vm̄aczczacz*

82 *ignitum zazzona*

84 *proporcionabiliter rownye, virtutis v̄igod, humorem villkosc, im-mutabilitatis nyepmennosczy*

85 *in melius vlepey, frigidari zaz̄b̄n̄acz, disceptantium vad̄aczich, finaliter z̄ad̄ne, prestancius p̄vis̄sye, vstaviczno, desipiencie zalonosczy, spargitur roszyrza, exaltacionis influxus movet vyatr povisunya rusza, cameleonti yasczorovy, regularitate rz̄adnosczy, chvalepnosc, mulceant lubovalibi laskalibi, sine correspondencia p̄rovnania, nihil mobilit̄s ne-stavicznosczeo!, sensum non delectant smyslnosczy ne lubuyq*

88 *mundanis honoribus sueczkim czam, dignificacio vczenye, devee-tio sklonenye*

89 *extra metam sz̄gnicze, vitali zyvczzy, velum powyetrze*

91 *pilosa facie coszmatego, figuraliter wyobrasznye*

92 *castigatrix ca'yacza*

93 *totidem telye, ipsum zamego, indubiose nev̄atpywle!, ventilatus pob̄adzacz*

95 *solitudinis osshobnosczy, profugam vczekliwa*

96 *liberata poszbaviola!, navitis p̄zeuosznikum, solitudinis puszcze*

98 *prelacione t̄q visokoscza, violencia rzylstwo, prefecitur p̄lozon byva p̄clad̄a byva, communi lege pospolitey! p̄ve, ne extollaris nesvnosil,*

levaberis *svnesō* *badzesz*, cum nequissimo *nasłoczywszym*, praedo *lupcza*,
te subice *podtulsą*, *prisaiczego*, potius *radziej*

99 *diffusa roszan*, *towaistwa*, *odzierszcz*, *pollitam vglaszką*

100 *arte suppletiva napelnayaczim mystrzowstwem*

103 (*matutina ytrzennya*, *byerzą*, *concluditur szanmyomyonyo by-
wya!*, *sznaszlyedovanya*, *innej młodszej ręki*), *deorsum nadol*, *polunoczna
strona*

105 *circum volantem okrąsaiącą*

106 ab *hostiaria od vrotney*, *desperata zecznawszy szobyę*, *skridly*,
adventicium p'chodney, *urgente necessitate ppadzona pot'by*, *volecz lat*,
*canna arundinea iuxta cannam mellitam oriens trzescz trzcynnne... me-
dunycza.. vsnykszy*, *innumeris nepliczitymi*, *bicz varovą fugiendam*

107 *medulla gląbogoszcz!* *strzeną*, *ovificat nesze yaycza*, *cernuntur
obeszrani są*, *fatue zalenicz*

114 (*risu*) *sparsus parsznał*

115 *teredo (vermis) czyrzwy*, *stannus czena*

116 *arte rzemoslę*, *cinamonum czynamom*

117 *sequencia verba nasladoma slova*, *comprehendens ogarnwsi*,
pilis planatis vgladzivsi

122 *turgida chelpiącza*, *flores swego q̄cza*, *spina tarnye*

123 *nasłoczysz*, *germen p̄oczky*, *canna mellea strecz* (*innem pió-
rem: medunicza*), *distinecione roszmagitoszczą*, *intus wnątrz*, *extra zewnątr*,
de apparencia zobłudnoszcz, *vidomoszcz*, *fundamentum zaloga*, *vitale*
sueum vylkoszcz żywocz, *wewnątrnoszczach*, *concharum rybach*, *wewnątrnych*,
in precordiis voszerdzw

124 *spera okrag*

140 *marcescit chudnye*

142 *pupillas szrzenicze*

144 *evomat wyrzygnalabi*

150 *fasano czetrzewya*

154 *vas seminarium szchuszelq̄tha*

155 *vulture osszoria*

163 *Danubium dunay*

174 *histrionem ludarza*

197 *vipera wrzeczenicza*, *invita ponyewoli*

210 *liquor wylkoszcz*, *mulsum moszcz*

211 *venenatus otruthy*, *pugione burderz*

213 *duobus dimicantibus tauris* *gdy dwa bylastaszą byky*, *vincu-
culum waszel*, *libidinem czelnoszcz*, *pruritus podzeganye*

214 *diligendum mylowalibychum*

221 *prodigus rosztromnorcą!*

Mniej glos polskich liczy Gwidryn biblioteki Kss. Czartoryskich. Rękopis, Nr. 1315, papierowy, Quarto, pochodzi z klasztoru skrzyskiego, por. str. 760: liber Mathie de Pelczino, datus pro monasterio Calvimontano, commutatus nobili Jeronimo de Vronow pro Compendio 1475. Zawiera od str. 1 do 236 Kronikę Kadłubka, pisaną w Krakowie r. 1449, dalej króciutkie zapiski do r. 1447 i ekscerpta do r. 1258 (na dole zanotowany rok założenia klasztoru skrzyskiego: 1020); od str. 247—466 Gvidrinus: M de P (t. j. Mathias de Pelczino) R in ibidem finita sunt in Sglobnya a. d. 1449; liczne są glosy łacińskie, a także i polskie, z których tu wybór podajemy:

Z prologu: de vena *zobphithnosczy*, per fabulas figurarum *wymowy gadek*, proprietatibus *zwłosznosczy*, sententiam *szkazanya rzecznego*, superioribus *nawpewnyeysschich*, camelos *wyelbrady*, funditus *skorzenya*, insaciabiliter *nyeszithnye*, magnanimitate *mąstwem*, (edificium) precluditur (et fundatur) *korcziszya*, in prosperis *wczeszcz*, victorialis *vyczazney*, consequens est error (! zamiast ergo !) *nasładowyem gest bład*, volantis superbie *podnyeszoney chelpy*, eruca *waszyonka*, (ventus) impetuose ac violente avaricie irruens (domum) *nawalnego gwałtownego lakomstwa wla-thaiaczy*, quadripartito opere *czworakim dzalem* itd.

Z bajek: peracto mutue salutationis officio *vczynywszy spolnego poszdrowyenyia wrzad*, debilitatur aspectus *zemdlišcha wzrok*, in extremis *wkonyeczne godziny* vel *czaszy*, dubita *wadpa*, rumino *zugya*, actu grandi *chatnim yadnym*, summa constancia confirmet *wyrzchnya rstawicznosc* *pothwerdzy*, celi cardines *wiszokosczy szczazaye*, antiquata magistra (vocat.!) *staro!* *mystrzewno*, astucior *chithrschi*, vicissitudo *obapolnosc* *spolnosc* *wzagemnosc* *oddanye*, non recedentes *nye wspaczacz*, prudencie *opatrnosczy*, pila *stampka*, pilus *stampor*, retrorsum *utilnye*, fixo contuitu *ostrim gladem*, okrasza vel *szwyathloscz*, vas admirabile *szand dzywny*, in obliquum *na wspacznoscz*, entia *bithne rzeczy*, participio *vczqsthem*, expers *stradzacza*, adiunxit *narzecla*, *gdize*, *telko szamy thy rzeczy*.. que sunt in se ipsa conversiva *ku szobyie wvrothnye*, dignitas *czliwosc*, succensa *zazegwyszichya*, prodigalitas *rostrznosc*, volatilia *ptakowstwo*, titillare *leskthacz*, liberalitati *szczodroby*, sed quia violentus et inglorius actus est laudacionis conatus *richli a nyechwalebny yest vczinek rabotka* vel *vszilnosc* *ku marney chwale*, ocilum *koliszanye*, estus *szzezoga*, requiescens in suffocativo estu *othpoczywayacz wzaduszayaczem czeple*, abuteris cantilenis *swyrkanya*, ardor famis *chucz glodu*, humectivam (umbram requirat) *wylkego*, cicada *swyercz*, mrowka, cadaveris *sczyrriu*, simulare *czagicz szya*, secita *kromka*, *pochawczywszy!* *schya*, passus *krocza*, *nye-czyrpyedlywa nyeopastrzna!*, in plenitudine *wrichlosczy wopithnosczy*, gravi passu *leniwim sczym*, in fluctibus *welnach potopyech*, *kothsicza* ancora,

cetus *wyeloryb*, in insulam elevatus *yako ostrow wysep*, non in veritate *nyewbithnosczy brawdziwey!* stanowiąszysza, spem habes *vstudlilesy szya*, stiptice *czyrpnynenye*, arundo *trczyzna*, in humida *wylkey*, esurie arefactum *glodem wyszczurzonego*, transacta pinguedine *dozekwisy tlustosczy*, naufragum *topayaczego*, *lakliwy*, grues *zorawye*, retrogradando *wspaczenye*, pes obstupet *myerthvyege* (pierwsze *e* nie wyraźne), rubigine sordescit *rdzeye?*, aculeum *osn zadło*, scorpio *myedzwyadek*, in substantia *wpodstacze*, supercilium *zrzeniczą poyeczka brew*, rabiem *wszczekliwoscz*, anfractibus *yaskynyach*, cartilagine *chrzalską*, crusininum *yazwicza*, laurus *bob kerz*, arangius (bajka I 27) *zymozłim (?)* vel *zymolza*, dextrarius *hinst*, malus *spir* inde *spirnik*, in bono nomine virtutum tetragono *czworzeczynym*, semper vige *kwczy*, in fonte *wstudniczy*, eum tali questione pulsavit *gadką nagarnąłą* (aquila!), carencium *strzadzających*, asbeston *burstin*, viperula *gesczorka*, motus *miganye*, mandibulam *czeluscz*, adulatori *pochlepczy*, propter livorem *dla przikrithey lsczywosczy*, in vasis seminalibus *wszadzech rodnych* itd.

Głosy polskie, liczniejsze na pierwszych stronicach, znikają później; wystarcza pobieżne porównanie z głosami u Stanisława ze Szadka, by całkowitą niezależność obu szeregów głos stwierdzić. Dodajemy, że w rękopisie Czartoryskich następuje od str. 649—654 Ovidius moralisatus z rejestrem, pisany r. 1451; jest to dzieło XIV wieku, objaśniające podania metamorfoz alegorycznie i chrześcijańsko-dogmatycznie, a więc upatrujące w Tytanach dyabłów itd.; nieraz drukowane; autorstwo przypisywano najczęściej Anglikowi, dominikanowi, Tomaszowi z Wales, lecz Hauréau (Mémoires de l'Académie des inscriptions XXX, 2, 45—55) wykazał, że jest to tylko piętnasta księga encyklopedyi, t. zw. Reductorium morale Francuza, Piotra Berchorjusa, benedyktyna, napisanej w Awinionie około r. 1340, pomnożonej i poprawionej w Paryżu. Od str. 655—684 Poliscena, przepisana r. 1451 na uniwersytecie post actum Schirakowsky, komedia prozą humanisty Leonardo Bruni, częsta po rękopisach polskich i niemieckich, drukowana i w Krakowie dla użytku szkolnego (egzemplarz z r. 1509 w bibl. berlińskiej; inny tejże bibl., Lipsk 1515 r., wskazuje głosami polskimi również na pochodzenie krakowskie), zapomniana zupełnie we włoskiej ojczyźnie, por. W. Creizenach Geschichte des neueren Dramas I str. 541—546; w przedmowie do niej wystawia się sława uniwersytetu krakowskiego, rosnąca z dnia na dzień, i wdzięczność za powołanie mistrza Jędrzeja „Grzemała“, którego autor tej przedmowy dosyć wychwalić nie może. Przy tekście Polisceny zanotowano na str. 665 (na boku) uxor filii *zlew*. Dalej następuje (od s. 685) Scala coeli, por. wyżej str. 273; na str. 708 dopisano quinimo *yowszeya*

exinanivit se *vnyzilszya* (yz poprawione na *isz*); od str. 737 Sequitur missa de V vulneribus Christi; od 741 Amphorismi! ypoeticis ale wnet zastępuje je spis arcybiskupów gnieźnieńskich i biskupów krakowskich; na ostatniej str. 760, wypis z ewangelii i recepta ad infirmitatem *dzagn-gna*. — O mistrzu Grzymale notujemy za Muczkowskim, że Andreas Grzimala de Posnania, bakałarz r. 1443, był dziekanem r. 1458, cuius opera ecclesia s. Nicolai venit ad universitatem.

Gwidryn petersburskiej biblioteki (sygn. Łacińskie XVII Quarto nr. 1), rękopis Załuskiego, pisany ręką Stanisłai de Szalesye r. 1458, zawiera najpierw Alana de planctu nature z kilkoma polskimi glosami, np. adventum *oblyczne przyblyszenie, rozsmaytha wyellcosacz, szmathlywym* i i.; Gwidryna z niewielu glosami polskimi; Bukoliki, z glosami np. sub tegmine *pothzaczymyenyem, fagus olsza, in umbra wo-chlodzye* itd. Na okładce czytamy: *tego nycz nyedbali any chzą dbacz preto.. szą szye sządzą? pola.. tho robga wsracz.. tho.. caszacz* (nie czytelne). Innego egzemplarza, z r. 1420 (sygn. Łacińskie I Quarto papierowe, nr. 30) nie przeglądaliśmy; a może się i jeszcze inny odnajdzie.

W bibliotece jagiellońskiej powtarza się Gwidryn w rękopisie nr. 2032, str. 1—131, pojedyncze bajki opatrzone glosami łacińskimi; następuje kazanie, z polskimi glosami nad rządками, tej samej ręki: *reduxit me de exilio vhwoytl szudzoszemstwa, reduxit nawoydl, perpendendo vidzoycz, cicatrices blisni, figuravit viobraszil, fixus rospyth, perdentis (sanguinem) swegodaiocz, seduci fallaciis snedzon? lsczami, frangi oilqczon, abduci odweydzon blandiciis laskb, premi potlaczane, affligi odrb-czene, mare fremens zabiraiocz, ferventes vsziluyocz, exortativa pocho-dzucze, ministrare podavacz*. Dalej następują: Elucidarius; od str. 157 liber de rebus mundanis ecclesiasticis; od 169—213 Computus lamorgensis (grimorgensis) pisany wedle str. 193: 14°X6 r.

Tyle o Gwidrynie; dalszy ciąg rękopisu Stanisława ze Szadka urwany. Następuje traktat Arystotelesa od k. 223—239: explicit liber Iconomicorum pronunciatu per venerabilem mag. Nicolaum alias Grabostowsky per Dobrogostium heredem de Conarzewo scriptus sub a. d. 1436. Od k. 240 komentarz do Palponisty Bernharda z Geestu (por. Rozprawy XVI 343), pisany w dwóch kolumnach ręką XIV w.; na odwrotnej stronie k. 252 czeska liturgia jasełkowa: Incipit ordo personarum ad cunabulum in nativitate Domini, którą wydrukowaliśmy w Archiv f. slav. Philol. XVI 612; dalej Ahecedarium i rozmaite zapiski, poczem (inną ręką XV wieku) Carmen de mysteriis ecclesiae z glosą

i komentarzem (raz glosa polska elementa *zivol*; więcej glos polskich w odpisie wrocławskim, por. Prace filolog. III 284 i 288). Jest to dzieło nader płodnego wierszopisa, Anglika Iohannes de Garlandia, uczącego w Paryżu między r. 1230 a 1250; w 658 heksametrach opisuje kościół, jego części, obrządki, ubiór duchownych, porządek mszy św., wszystko alegoryzując; z dwóch rękopisów wydał je Fr. Gu. Otto commentarii eritici in codices bibliothecae Gissensis, Gissae 1842, 131—151; nasz tekst zgadza się z darmsztackim, liczy tylko kilka wierszy więcej w końcu, które dla zbutwiałości trudno odczytać; zarazem tekst nasz o wiele poprawniejszy usuwa wszelkie trudności, nad którymi Otto próżno się mozolił, nie przytaczamy jednakże tych wariantów, można je bowiem znaleźć po większej części już w rozprawie p. M. A. Schelera lexicographie latine du XII et du XIII siècle, Lipsk 1867 (z Jahrbuch f. rom. u. engl. Litteratur), str. 7 (rękopis z Brüggem XIII wieku). Od k. 293 Ovidius de vetula, por. Rozpr. XXII, 53, bez glos i komentarza; włożony zaś „sexternus de occulto“, również bez komentarza. Są to Nicolai de Bibera carmina satirica, 2441 heksametrów, z czasów Rudolfa z Habsburga, tyjące się Erfurtu, klasztoru Pforte, rozmaitych osobistości, z wycieczkami przeciw ześwieczzonemu duchowieństwu, dlatego miały popyt u reformatorów, cytował je Hus, przepisywali Czesi, wydał częściowo Flacius Illyricus, całe C. Höfler, później Th. Fischer Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, I. Erfurter Denkmäler, Halle 1870, przetłómaczył na niemiecki wiersz Rimaker 1873 r., por. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter II³, str. 134—136.

Po Vetali następuje Adolphus, por. Rozpr. XVI 322, z glosami (arundo *trzest*), na niemieckiego pisarza wskazują glosy jak validus *töchtig*; nakoniec Aesopus, por. Rozpr. XXII 12, niedokończony, urywający na bajce 45, z komentarzem.

II.

Dołączamy opis kilku podobnych rękopisów jagiellońskich, mianowicie takich, których treść w Katalogu mniej dokładnie wyluszczona.

1. Nr. 2573, quarto, papierowy, we współczesnej oprawie, dobrze przechowany; zawiera najpierw słynnego doctor universalis, cystersa Alana (1128—1202), alegoryą Planetus naturae ad deum, w pięciu księgach, wierszami i prozą, o treści prw. Gröber Grundrisz II 385; spotkaliśmy się z tem dziełem wyżej str. 280 i Rozpr. XXII 39. Tekst z glosami łacińskimi, polskie — dopisywane zwykle na boku i przy

oprawie obcinane — tłumaczą głównie nazwy zwierząt i t. p., n. p. str. 15 olor *labancz*, 16 bubo *bank*, nictimene *zowa*, perdix .. *ropath* .. a; 17 psitacus *pap*., coturnix *yarzab*, picus *dzaczol*, turtuca *pyepa*; 18 sturio *yeszetroc* (na boku .. *szye* .. *evy*), mulso .. *m* (*sum*), trocula .. *rab*; 19 conchalia .. *lym* .. *kow* (*ślimakowie*), luceus *sczu(ka)*, barbulus *sandacz* (młodsza ręka), allota *m(en)tus*; 20 anguilla *vagorsz*, parca *okvn*, capedo .. *langlo* .. *ecz* (por. może ludowe *poługłowiec*); 21 elephas *slvn*, bubulus *baw(ol)*, unicorius *yednoroszcz*; 22 tigris *szamprz*, onager *losz*, cervus (*ge*)*leyn*; 23 cuniculus *crolik*, cismus *gronostay*, castor *bobr*, linx *ostrovidz*, mardur *cuna*, sabellus *szobol*; 26 reda *sza*; 28 nectar *rywla*, pixis (*s*)*logek*; 29 fullo *partacz*; 30 ulmus (*w*)*yasz*; 33 indago *zapust*; 34 pixide (*pi*)*szczale*; 35 cinomia *mucha pysza*, bestia *szelma*; 37 suburbium *przedmieszcz*; 43 evanuit *szczronal*?; 47 furnarius *strycharz*; 48 arpica *brona*; 51 serra *pila ryelka*, lima *mala pylka*; 57 sterquilinum *szachtha*; 129 convicia *rugo(va)nye*; 120 testudo (*sk*)*lep* et eciam buffo *zel*; 109 clatrum *zavora*; 107 interpres *tłumacz*; 104 favus *plast*; 100 caries *prochno*.

Str. 140—142 próżne; 142—166 Alanus de problematibus (A Phebo phebe lumen capit etc.), pisany r. 1470; dziełko to w rękopisach pod rozmaitymi tytułami częste: parabole, doctrinale minus; jest to wcześniejsza praca Alana, por. Hauréau Mémoires de l'Acad. d. Inserr. 32 (1886), I, 1—27, Gröber II 381; o „słowiańskim“ tłumaczeniu tegoż w rękopisie XIV wieku por. Archiv XIV, 17; o glosach polskich w kopii wrocławskiej p. Prace III, 287. Str. 168—186 niezapisane; 187—204 Aristoteles de pomo s. de morte z przedmową króla Manfreda, który dziełko na łacinę przetłumaczyć kazał (str. 204 nigresco *szynyeya*); o tłumaczeniu (z polecenia Frydryka II) i dziełku por. A. Jourdain recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote, 1843, str. 152 sqq. i 425. Str. 204—237 (Pseudo) Boethius disciplina scolarium, napisana r. 1469; jest to traktat prozaiczny XIII wieku, autorem jego ma być Thomas Cantipratanus. Str. 239—402 Boecyusza de consolacione philosophiae ksiąg pięć, które swą mieszaną formą posłużyły za wzór Alanowi i innym, w średnich wiekach bardzo lubiany utwór mędrca, uchodzącego powszechnie za męczennika, por. wstęp R. Peiper'a do wydania z r. 1871. Resztę rękopisu (str. 405—664) zajmuje kronika Vincenciana, bez glos (łacińskich) w dalszym ciągu, napisana r. 1471. Cały rękopis pisany jedną ręką; właścicielem (?) wedle zapiski na pierwszej karcie był Nicolaus Cotvycz de Sznyena decretorum doctor archidiaconus.

2. Rękopis nr. 2115, niegdyś własność Stanisłai Chybsky de Dobyeschewo, oszacowany na pięć flor., zawiera na odwrotnej stronie ty-

tułu spis (21) dzieł Owidyusza, między którymi *Amores* jako *liber sine titulo* figurują; po Boecyusza *de consolacione*, napisanem w Poznaniu r. 1428, idzie od str. 475 *de remediis amoris* pisane r. 1442, na str. 528 i 529 *de pulice* (głosy: piget *sżhamnyeny mam*, surreperem *odda-lylbych*), od 532 drugie (pseudo) ovidianum sine tytulo (o obuch porów. Rozpr. XVI 320 i 323), kończące się wierszem *Nec petat hanc iuvenis nec putet inde magna. Ffinis Ovidii sine titulo 1442*. Następują Thidericus (Rozpr. XXII, 50) i Geta (Rozpr. XVI, 321); str. 574—588 *Adolphus*, urywający z 9 powieścią, koniec jej nieco odmienny od zwykłego tekstu (*femina demonio tribus assibus est mala peior — ut Leysera* zaś: *mulier mala peior Esse solet sathana plus tribus ut liquet hac*). Od str. 591 *liber Homeri de bello trojano*, z kilkoma polskimi glosami na pierwszej karcie; jest to tak zwany *Pindarus Thebanus*, streszczenie *Iliady* w 1070 heksametrach, dzieło może *Siliusa Italityka*, por. Teuffel II 778—780.

3. Rękopis nr. 2458 zachowany dobrze, w okładce pergaminowej, na której właściciel wpisał swe nazwisko (*Maistri Alberti de Pnyewy liber*) i treść, dalej kilka znanych wierszyków, n. p. *de speciebus ebrietatis*; składa się z kilku rękopisów, które Pniewski nabył lub sam napisał i razem dał oprawić. Pierwszy zawiera w 9 seksternach (str. 1—198) satyry *Juvenala* z krótką glosą i komentarzem, pismo obcej ręki, Pniewski dopisał przedmowę o znaczeniu poezji i wypisał kilka „*autoritates que allegari possunt circa initia librorum*“, między innymi i z *Paraklita* (por. Rozpr. XXII 17). Następuje rękopis z 7 seksternów, pisany ręką Pniewskiego, *Owidyusza de ponto* ll. 4, na pierwszych kartach dopisane inne rzeczy: str. 199—202 *Relacio Salomonis didascoli Indorum de rege Alexandro Magno*; 203—205 *Epistola mastri Arnoldi de Nova Villa medici subtilissimi episcopo Cantuariensi missa* i kilka prognostyków zmiany powietrza dla tych, którzy się na gwiazdach nie znają; str. 207 i 208 koniec poematu *Philomena „Alani poete eximii“* (por. niżej); str. 210 wstęp Pniewskiego do *de ponto*, których wykład wybrał „*invitus, quorundam rogatu vietus assiduo*“; 211—247 *liber I*, z objaśnieniami, na boku czasem glosa polska n. p. *tentile czyaczywa, fundi metas granycza, amonium przestap, botrum gro-no, crusta chlebycza*; 248 *lib. II*; 271 I III (na str. 276, na boku *non perimas caput meum tua sanctitate nyebandzech szwyathschi nadmya*); 309 l. IV; 343—346 wzory listów (*narratoria, petitoria* i t. d.); 347—363 koniec księgi czwartej; 363—374 koniec księgi drugiej.

Następuje nowy rękopis, pismo jakiegoś *Johannes de Q.*: najpierw str. 375 *Secuntur quidam tractatus de his malis que aguntur in hoc mundo*, z glosami łacińskimi i kilku polskimi: *Hec mala sunt quibus*

extat ambitus orbis: Nulla leta dies, quo non nisi tristia speres. Est hominis tempus ad mortem nonnisi cursus. Quidquid dulcescit, in fine tunc amarescit. Turpia pro dulci, pro bono pessima dantur. Nam iam penitus sunt friuola gaudia mundi (frivola temeraria *naporlyve*, conditionę *polozenym*) i t. d.; w tych heksametrach a raczej leoninach, czytamy skargi na wszystkie złości tego świata, nawet na kupców, ich fałszywe miary i wagi, podejścia jakich się ciągle dopuszczają; autor poematu nam nieznany zwraca się po kolei do bogaczy, nie zważających na biednego, do rodziców niesprawiedliwych, do kobiet; wszystkich złości wypisać nie może, siłby nie starczyło, kończy wezwaniem do poprawy i dodaje

Corde sub attento mea ponere verba memento
Non delinquendo semper ea sed meditando.

Liczy około 250 wierszy, utarte zwroty średniowiecznej poezyi, n. p. pauper ubique iacet, lub co się po śmierci z człowiekiem staje (ciało dla robactwa, zbiory dla krewnych i t. d.) powtarzają się tu nieraz.

Następuje (str. 389—398) nowy moralizujący poemat, w leoninach, o życiu dworskiem: Sequitur de curie miseria et quali sunt curiales gradientes via et que est eorum nequicia:

Ut valeam recte in curiis que manifeste
Sunt pertractare perstat miserie,
Quamquam in illis rarus nec familiaris
Extiti, a multis audiui sed peritis.
Multa tractabant mores et haud palliabant
Omnes de curia eius miseria.
Concorde more tractabo singula fere
Et hoc rescierit omnis qui legerit.

Po tym wstępie przechodzi autor zgryźliwie i zjadliwie wszelkie zdrożności dworskie: strojenie się, słowa nieskromne, myśli ciągle o Wenerze, leniwość, kreśli niewygody życia, narażanie się na wszelką zmienność aury, głód, który ich przecież nieco poskramia, jednym słowem:

Omne genus hominum quod virtutis non habet usum
Relucet in curia misera vitae via,
Ubi histriones, lenones, ioculatores
Aut adultores, tandem irrisores,
Ubi palponiste et ubi sunt elizatores:
Hi quippe in curiis extant non alibi.

Przeciwstawia teraz reguły pocziwego życia:

In rebus cunctis semper providus utinam sis
Et in re certa dispone tua facta i t. d.,

kończy:

Unde ergo miseri verum cognoscite herum,
Ut tamen miseria sit vobis leticia
In patria vite, post vitam est que futura,
Ad quam et me nunc perducatur rex omnium.
Mel melos iubilum magister hoc fert Nicolaus,
Quare sibi grates reddere non deneges.

Et sic est finis datus est per magistrum reuerendum olochoch dabit in summo poznanie. (Kilka glos polskich: grabata *loza*, fulgora *zymna*, bonum simulatum *oboyathne dobro*, controversie *przeciwnosczy*, scurrilia *ganyebnye*, fervet *wra*).

Oba utwory wywołują cały szereg pytań. Treść ich wedle średniowiecznego arcyńiechwalebnego zwyczaju tak ogólnikowa, że z nich samych o czasie, ojeźźnie, autorze niczego pewnego nie wywnioskujemy; formą wskazują na wiek czternasty lub początek piętnastego, ale któż ich autorem, Niemiec, Czech czy Polak? czy może wzory życia dworskiego uzbierane z dworzan Kazimierza Wielkiego lub Władysława Jagiełły? Wcale to prawdopodobne; może odnajdą się jeszcze odpisy, które rzeczy dowiodą; oba utwory dla mało odmiennej formy przypisalibyśmy jednemu autorowi, który się wymienił w końcowym wierszu, mistrzowi Mikołajowi. Następująca w rękopisie notatka nazywa mistrza Olochoch (czy może Ołobok?), który (w szkole) przy katedrze (sumum) poznańskiej rzecz dyktował; on autorem nie będzie, na to forma tych wierszy zbyt zepsuta; ale mimowoli przypomina się nam ów dominus Nicolaus predicator in summo Posnanie, którego postilla pauperum w przepisie z r. 1420 zachowała się w seminaryjalnej bibliotece pełpińskiej: zdaliśmy o niej sprawę w Archiv XII 141—145; może to ten sam Nicolaus, co autor wiersza de vita albo moribus curiotarum: bo tak moglibyśmy w krótkości nazwać ten traktat; curiota, dworzanin, wyraz nie znachodzący się u Du Cange'a, jest w tekście poematu, a powtarza się ciągle w glosach; znaczący też wyraz cmetones.

Otóż ten tytuł: de vita s. moribus curiotarum rzuca może światło na jeden z dawnych druków polskich, dotąd niestety nie odnalezionych. W inwentarzu po Szarfenberku z r. 1547 (Archiwum lit. i ośw. VII, 17 i 18) znachodzimy pod nr. 305 i 321 (w dziale książek polskich) Historiae curictarum i Vita curictarum; otóż curicta nie jest żadnem

słowem, jest zepsute (czy przez pisarza, czy przez wydawcę) z curiota = dworak; poprawiony tak tytuł wskazuje niemal widocznie na nasz łaciński poemat jako na źródło polskiego utworu: naturalnie to tylko przypuszczenie, ale nader prawdopodobne, tak długo, póki nas druk o mylności jego nie przekona. Może więc Poznań kolebką i przechówawcą utworu łacińskiego, który jeszcze w XVI wieku kogoś do przeróbki lub naśladowania mógł natchnąć. Zatrzymaliśmy się tak długo nad poematem, ponieważ są, jak widzieliśmy, pewne poszlaki, że on polskiego pochodzenia; dla tego też przytoczymy zeń jeszcze kilka wierszy:

Hunc curia laudat, quanto quis compciior extat;
Dampnificat illum, qui brevem gerit pilum.
Namque curiote ut femina sunt modo compti,
Ideirco ratione carent et omine.
Et possum dicere, suppendi quod sine reste
Pendulo e ventri possent inque pilo...
Quisquis in calce gerit modum ut est in falce...
Est reliquum scelus quod rarus religiosus
Extat in curia sed queque malicia...
Venere plectuntur, rabidi canes efficiuntur...
Sordibus imbuti sic sunt ut sus indomiti...
Vespertilionis morem geritant nocte volantis
Et si quiescunt, canum more grabata sternunt
Aut scamnis dormiunt quia lectisternia non sunt.

Następuje rzecz o niewygodach innych, jak głodni we wszelką wicherę podróże i poselstwa odbywać muszą; wtedy to im nie do śmiechu, ale jeśli trochę spokoju mają, znowu tylko fraszki im w głowie i myśl o jadle, na które zawsze dybią:

Si que parata fuerint ab hospite cara
Fercula pro paucis, dimidiant metipsis.
Si obiurgantur ab hospite, hunc meditantur
Damnificare magis et adhuc super his,
Et coram domino accusantes vituperando
Asserunt maleficum proditorem que suum...
Accidiam ¹⁾ adorant que dat mala gaudia vitae...
Non mirum: ut domini, sunt tales quippe ministri...
Est mos in curia nimium laxare labella

¹⁾ pigriciam

Cachinnis multis et detractoriis...
 Per iuramenta sua firmant forcia verba,
 Licet mendosa sunt et fluctuosa...
 Quid aliud factant? arma scurrilia portant,
 Tamquam latrones et velut histriones,
 Cum gladiis fustibus ut Christus sit capiendus.
 Cambucis incedunt, semina belli gerunt...
 Sepius ad rixam moventur et ad iniquam...
 Hunc eciam complices servant morem curiales,
 Servos dei quod non honorant ut dominos.
 Proh dolor! hoc scelus nimium venit nam in usus,
 Quod conculcantur omnino presbiteri;
 Precipue qui medie non cessant servire curie
 Illi namque plena sustinent opprobria.
 O Deus hoc cerne.....
 Sic tuos servos tractant, te minime curant
 Etque pupillam prosequantur tuam.
 A simili scelere me velisque Deus remove

i t. d. Wybraliśmy wiersze, które dowodzą, że autor duchowny (możnaby i o dworze Wacława IV myśleć, więc Czechom i Pradze pomnik przypisać); dalej takie, które odnoszą się do epoki i jej rysów, gdzie więc mowa o długich włosach — kto krótkie nosi, tego się nie uznaje, również o owych kończastych, jak sierp, trzewikach, którym moda nazwisko à la Poulaine nadała. Niektóre szczegóły powtarzają się w więcej niż dwa stulecia później, w skardze na „służbę pokojową“ Jędrzeja Morsztyna (Poezye, str. 93).

Z poprzedzającego w rękopisie wiersza przytaczamy ustęp o kupcach:

Extat mercator in mercibus falsificator
 Omnibus in rebus iam decipit et speciebus:
 Dum pannum vendit, illud sub umbra recondit,
 Ne discernatur per lucem aut eligatur.
 Nunc et stateras variant marcimoniatores
 Nam in vendendis homines fallunt per minores
 Et in emendis utuntur, que maiores
 Non nunquam et sic tandem periuria tractant;
 Ut est chimera, sic asserunt omnia vera;
 Gaudent in cubitis brevibus, mensurant in illis;

dalej o chłopach na targu i ich fortelach:

Iam mos emet onum, dum volunt cernere forum,
 Nam tunc frumento replent saccos, sed in uno

Assit melius reliquo, quod et vendit in aperto;
 In ceteris talem vovent fore equalitatem.
 Dum triticum vendunt, siliginem miscunt in unum.
 Aut eciam lanam sic falsificare nituntur:
 Ut sit maioris ponderis aspergere curant
 Aqua vel pulvere ac per loca humida tractant.

Dalej skarga na lichwiarzy, którzy za to

Dum moriuntur, extra sacra sepeliuntur;

skargi na przełożonych, którzy gnębią, zdzierają, ad luxum proni,

Et sic officium porcorum, non dominorum
 Exercent, prorsus procerum deperditur virtus;

takież skargi na królów i prawo:

Iam nunc iudicium nil est quam publica merces;

następują wycieczki przeciw adwokatom; ubogi nie nie znaczy, by był
 Salomonem, bogaty głupi największego doznaje szacunku. Ale

Proh dolor! in clerum transit dolor et scelus istud:

Hic emit ecclesiam, dum tenet alter eam.

Presbiter exemplo vult cerni semper in amplo

Loco sedendo taberne, sic bibitando,

Laicis equando, obscena confabulando.

O miranda rerum, nam clerus noscere verum

Non vult sed tendit ad scandala et ea vendit...

Nam sunt pomposi, mendaces, luxuriosi,

Sermone blesi, sunt etenim invidiosi;

przechodzi do świętoszków, dalej do starców:

O sola fortes garrulitate senes,

wystawia takiego:

Stat tremulus dubiusque senex semperque malorum

Incredulus, stultus, quod facit ipse timet:

Laudat preteritos, presentes despicit annos itd.

kończy wycieczkami przeciw kobiecie w znany średniowieczny sposób,
 który na kobietę wszystko, i własne męskie winy i sprośności, zwała.
 Gdyby wiersze te nawet wcale (?) nie były pochodzenia polskiego, uważa-
 łismy nie za zbyt cenne, wybrać z nich tych kilka szczegółów. Koń-
 czymy teraz opis rękopisu.

Na str. 399 wiersz o Wirgiliuszu „Mantua me genuit“ etc.; str. 403 Ovidius in Ibin, poprzedzony (402) wyliczeniem dzieł jego, gdzie czytamy: secundo (fecit) librum de amore, subiungendo librum sine titulo, ibique fecit libros, qui non cadunt in numero librorum sc. de filomena siue cuculo, de pulice, de anulo, de medicamine auris itd. Videns itaque Ovidius se non posse in urbem Romanam reducere, ultimo fecit librum de vetula; str. 417: Finit Ovidius in Ibin nomine dictus Johannes de Q [glosa polska: ore tremante (mendicante) zegrzaczynj].

Następuje nowy rękopis: str. 419 Incipit rota veneris facta a magistro bono compagna (znany w literaturze retor) iuxta nauonem in rotundo monticulo qui a civitate bononiensi unum miliarium distat, nie- skończony, nauka o miłości, jakby naśladowanie kapelana Andrzeja; str. 424—588 Pauper Henricus z obszernym komentarzem, por. Rozpr. XVI 352; podejrzewam komentatora, że czerpał obfitą ręką z Tripartitum Konrada de Halis, na narodowość jego wskazuje str. 496 hedera proprie *bczczatyn* (czeskie břechtán, a z tego i w polskim znane). Lecz str. 563 i 564 zajmuje początek pieśni o słowiku, Philomena (!), ś. Bonawentury, przypisywanej też innym (Alanowi itd.), por. Gröber Grundrisz II 368, której koniec na str. 207 i 208 czytaliśmy.

Po elegii Henryka następuje (str. 589—616) Pamphillus „trufator bonus“; dalej wypiski z Remedia amoris (do 619), od str. 620 do 631 wypis ze Speculum stultorum alio nomine Brunellus, o satyrycznym tym poemacie z końca XII wieku por. Gröber II 378; autor jego Nigellus Wireker, mnich kanterburyjski; nasz wypis, z charakterystyką rozmaitych zakonów, obejmuje z wydania z r. 1662 strony 75—90; 632 wiersze (ad Iovem, Linxam et ad somnum); 633 do końca krótkie historye (mitologiczne) prozą. Na str. 640 spis lekcji Arystotelesowych; poniżej, inną ręką: N. Zawadny, St. Kaluszka, M. Długy — mercepotarii, emit equum J. Dzechny (dziecina?) pro 3½ et pro cura freni circa N. filium Checzypywo cive Skarbymirensi, ipse emptor manet (?) in vyetzychovycze homo heredis nobilis Szczygnyewsky. — O mistrzu Wojciechu Pniewskim zaznaczamy za Muczkowskim, że magistrował się r. 1477, umarł 23 stycznia 1504 jako profesor ś. teologii i kanonik u ś. Floryana.

4. Rękopis XIV wieku, bogaty w poemata, nr. 2035, pochodzenia obcego, czego glosy niemieckie dowodzą; brak pierwszych 5 kart, na których mieścił się początek Dystychów Katona, kończących się str. 12; następuje do str. 30 Moralis (Cum nihil utilius humane credo salutis — Sepe nocet qui multa docet qui vix retinentur Excoquitur quidquid capitur dum pauca docentur), poema dydaktyczne, też Facetus zwane, w 270 heksametrach, przypisywane jakiemuś Johannes

Cisterciensis, zwykłej Janowi z Garlandyi, chociaż pochodzi prawdopodobnie z XII wieku; drukowane, ale z odmiennym szczególniej przy końcu tekstem, w *Auctores octo opusculorum* Kolonia 1490, Lyon 1509, por. Gröber II, 384; nasz tekst zdaje się identycznym z rkp. Amplon. Quarto nr. 287. Nowe poema dydaktyczne, str. 31—54, *Doctrina rudium* (s. liber quinque clavium: *Utilis est rudibus presentis cura libelli — Suscipiunt pueri discipulique rudes*), zwana też disciplina lub auctor rudium; jej claves ułatwiają niby wstęp do umiejętności, są zaś assiduitas, memoria itd.

55—78 Bernhardus de contemptu mundi, dla odróżnienia od większego dzieła tejże treści minor zwany (*Cartula nostra tibi mandat dilecte salutem — Hoc tibi dat munus qui regnat trinus et unus*), dzieło przypisywane różnym, ś. Bernardowi, Janowi de Garlandia, ale autor jego Bernard z Morlas (benedyktyn francuski około r. 1140); o przedrukach i literaturze por. Gröber II 376; częste po naszych rękopisach, jest i w rkp. biblioteki uniwersyteckiej peszteńskiej nr. 64, znanym rkp. Waclawa z Brodni; we wrocławskim, Prace III, 284. Str. 78—97 *Novus Cato* (*Lingua paterna sonat quod ei sapiencia donat — Mens paupertina coniunxit carmina bina Hoc quicumque legit Marcium (!) musa quod egit*): przeróbka w leoninach dystychów Catona, o której wspomnieliśmy w Rozpr. XXII 7, por. też Gröber II 383. Następny poemat dowodzi, że cośmy z Wattenbachem za osobne pseudoovidianum uważali, jest tylko jego częścią składową, na którą już Hugo von Trimberg wskazywał, twierdząc, że *Facetus. in quibusdam sit locis indiscretus*. Idzie on od str. 98—130 *Facetus* (*Moribus et vita quisquis vult esse facetus — Qui velut est dietum propriam vult ducere vitam Arte mea doctus forte peritus erit*) w 255 dystychach, daje nauki dla każdego wieku i stanu, pochodzi z XIII w., autor jakiś Narnigena?; otóż od wierszu 131 do 384 sięga owo Pseudoovidianum: *Si quem forte iuvat sapienter subdi amori — Nec petat hanc rursus nec petat inde magis*, które już nieraz spotykaliśmy, por. Rozpr. XVI 320 i 364; że ten *Facetus* drukowany w owych *Auctores octo* itd., jak Gröber II 383 pomieszawszy go z innym *Facetem* twierdzi, to myłka; nasz tekst zaś wydrukował Morel-Fatio z rękopisów paryskich w *Romania* XV, 1886, 224—235. Str. 131—149 *Physiologus* (*Tres leo naturas et tres habet inde figuras — Cui si non alii placeant hec metra Thebaldi*), dziełko Włocha Tedbalda z XI wieku, opisujące wedle starego fizyologa naturę kilkunastu zwierząt i dodające wykład alegoryczny, por. Gröber II, 386. Str. 150 do 166 *Judas Scariocht* (*Auctorum veterum placuere poemata multum — Possit ut in vita te collaudare superna*), legenda o nim, jego

kazirodztwie itd. z XIV wieku, rozszerzona prawdopodobnie z tej, którą razem z podobną (nieco późniejszą) legendą o Piłacie przedrukował Du Ménil, por. Gröber II 394; nasz tekst powtarza się w rkp. Wolfenbüttel nr. 212. Str. 166—182 *Contemptus mundi* (Qui cupis immundi vitare pericula mundi — Hunc ubi finivit sermonem sompnus abivit, Hostis abest ideo gloria magna que Deo), poemat, przypisywany ś. Bernardowi z Clairveaux, por. Gröber II 377 nota; powtarza się pod tytułem *Lima monachorum* w rkp. Amplon. Quarto nr. 49. Strona 183—210 *Fagifacet* Reineri albo *thesmophagia*, nauka o zachowaniu się przy stole (*Res rerum natura parens ita concipit omnes etc.*), z wieku XIV, autora Niemca; por. o tym poemacie (około 440 heksametrów) Archiv XIV, 11—17, gdzie dla licznych czeskich glos o odpisie petersburskim z r. 1412 traktowaliśmy. Dalej, str. 211—234 *Py-latus* (Si veluti quondam scriptor vel scripta placerent — Cessavitque vetus submersio pestis inique), poemat o pochodzeniu i losach Piłata wedle bajecznej legendy, o którym pod „Judaszem“ wspomnieliśmy. Posiadamy czeskie obrobienie obuch z początku XIV wieku. Str. 235—248 *Prudencius* (Eva columba fuit iam candida nigra de munda etc.), powtarzający się nader często pod najrozmaitszymi tytułami w rękopisach, daje w czterowierszach streszczenia najważniejszych wypadków biblijnych. Na str. 249—255 *Cornutus* (Cespitat in faleris yppus plactaque supremus — Finit Cornutus.. (1383) wiersze gramatyka Jana z Garlandii, łączące z rzadkimi, mianowicie greckimi, łacińskimi słowami sens moralny, por. Rozpr. XVI 369 i Gröber II, 390. Od str. 255—291 *Geta*, znana komedia elegijna, o której por. Rozpr. XVI, 321. Zbiór ten kończy na str. 292—298 *Pergama* (po str. 298 resztę kart wydarto, na których mieścił się jeszcze jakiś poemat, wymieniony z innymi na wewnętrznej stronie wierzchniej okładki, ale pismo tak starte, żeśmy tytułu jego nie potrafili odczytać; drugi spis treści, na zewnętrznej stronie tej okładki, kończy na Pergama); poemacik ten (*Pergama flere volo fato Danais data solo — Rapta raptoris questa iacere toris*) to streszczenie upadku Troi w dystychach, tak zwanych unisoni, t. j. o jednym rymie we środku i końcu obu wierszy dystychu; o autorze i o zlanu dwóch różnych wierszy w jeden por. Rozpr. XVI 341 i 342. Inna nieco późniejsza ręka dopisywała na próżnych odstępach kart łacińskie wiersze religijne, których nie wyliczamy; przytaczamy kilka glos niemieckich: *laudis schimphen*, *iners traeg*, *requirit vordrot* itd. Na stronie wypada po 15 wierszy; objaśnień łacińskich nadzwyczaj mało. Dla niektórych wierszy tekst naszego rkpsu nie bez wartości, np. dla legendy o Judaszu, którą Leyser chciał do XV wieku odnieść, a którą teraz do XIV cofnąc

należy itd. Liber quinque clavium powtarza się w rkp. wiedeńskim, opisanym u Endlichera (Catalogus etc. 1836) p. 161, ale koniec odmienny. Ostatni dystych Faceta zatarł w naszym tekście już nazwisko autora.

5. Nakoniec wspominamy pobieżnie o rękopisie nr. 1954. Treść jego opisana w Katalogu dokładnie; nadmieniamy tylko, że wiersze na Warneńską przedrukował Zeissberg, por. Rozpr. XVI 363; dalej że w odpisie Polisceny znachodzi się kilka glos polskich, np. *vgadzajancz, nadmovyenyę*; dokąd się vulgar. *mzył* odnosi, nie odszukaliśmy; na str. 404 zapisane początkowe wiersze dzieł Owidyusza; w wyciągach, Extracta, nietylko wypisy ze znanych dzieł prozaicznych, Alberta Wielkiego, jego ucznia Ulryka, z doctrinale Wincentego z Beauvais, z mag. Ervei de pluralitate formarum itd., ale też i z poetów, a między nimi od str. 296 z Izengryma, por. Rozpr. XXII 51 i 52, miałowicie str. 296 Brunonis dicta, 298 ex secundo libro Brunonis, 299 ex tercio libro, 301 i 304 ex quarto: a więc i tu nazwany był autor Brunonem, nie Niwardem, a dzieło podzielone na ksiąg cztery.

Na podstawie kilkunastu rękopisów krakowskich i petersburskich, do których i ów wrocławski, w Pracach III, 281—293 opisany, dodać należy, poznaliśmy główny zakres dzieł i autorów, z jakich w Krakowie i Polsee poezji świeckiej uczono, jakich czytano, przepisywano i naśladowano. Zakres ten dowodzi grubej średniowieczyzny; autorowie klasyczni na pierwszy plan wcale jeszcze nie wysunięci; jedyny Owidyusz gorliwie czytany, ale równej powagi jak on używa wszystko, co mu z czasem podsunęto, niedołężności jak vetula, de pulice itp.; słabiej już Wergilyusz i Lukan, dalej satyrycy, Persyusz i Juwenal, najmniej Horacy zastąpiony, innych nawet i z nazwiska się nie zna. Ich miejsce zajmują autorowie starzy, wieku czwartego do szóstego i średniowieczni, wieku jedenastego do czternastego, szczególnie ci, którzy z poezją dydaktyzm łączą; poezya epiczna, np. słynna Alexandreis Waltera ze Châtillon, łaski nie znalazła, za to bajki (Avian i Ezop), wiersze moralne (Katony, Facety, Contemptus mundi), satyryczne (oba Brunellus, Palponista, Pauper Henricus) popłacały; upodobanie w Owidyuszu zwracało się od mistrza erotycznych przedstawień do sprośnych zawsze naśladowców, do Maksymyana, do rozmaitych ślizkich, lubieżnych wierszydeł, przybierających czasem maskę satyry, wycieczek przeciw kobiecemu rodowi, tak niebezpiecznemu dla żaka, np. w Adolfie. Sił własnych próbowano rzadko, głównie we wierszu moralizującym i oko-

licznościowym, popłacającym zawsze; już bowiem na zachodzie poezja zupełnie się wysiliła; nauka ścisła, dyalektyka pochłaniały wszystko.

Liczba kilkunastu rękopisów, wobec tej masy, jaka w wieku XV, przy tylu szkołach, mistrzach i uczniach istnieć musiała, wyda się może zbyt drobną, by o nią sąd jakiś oprzeć; w istocie zaś liczba ta wyczerpuje niemal do połowy wszystko to, co nas z XV wieku doszło. Bardzo bowiem myliłby się, ktoby wedle liczb, w jakich teologiczne rękopisy nam się dochowały, i o istnieniu poetyckich sądził; jeżeli pominię jagiełońską bibliotekę, do której klasztorne nie wchodziły, to w petersburskiej np. na dwieście lub trzysta rękopisów teologicznych łacińskopolskich przypadnie ledwie jeden poetycki tegoż pochodzenia. Inny pouczający przykład przedstawia nam *Doctrinale* Aleksandra z Villa Dei; autor króciutkiego traktatu o akcentach, który szumnie nazywa „*Granum accentuale mellifluum, Prisciani, Hungwicii Pisani et ceterorum*“, Polak, zaznacza wyraźnie w prologu: *cum vix sit per Poloniam oppidum in cuius scola non legitur Alexandri doctrinale* (Rkp. jagiełoński nr. 433, str. 285, por. Katalog I), musiało więc istnieć we wielu przepisach, zachowało się zaś ledwie w kilku.

Z rękopisami poetyckimi, mianowicie używanymi po szkołach, powstającymi pod dyktatem mistrza, stało się, co z powieściami ludowymi XVI i XVII wieku: jak te zaczytano, tak i owe kajety szkolne czas i zużycie zniszczyły; przechowały się wtedy najrychlej, jeżeli kto, jak np. mistrz Pniewski, kilka takich kajetów razem dał oprawić (podobnie powstał nr. 2251 i i.). Przytułku po klasztorach, jak teologiczne, które często tamże i powstawały, nie znachodziły; nawet do posiadanych nie przywiązywał klasztor wielkiej wagi, mieniał je na teologiczne lub inne (por. zapiskę w kodeksie Czartoryskich); foliantów, które nie tak łatwo jak kwarto niszczeją, między nimi nie było. Stąd więc ta stosunkowo nadzwyczajna rzadkość rękopisów poetyckich; jednak mimo tych niekorzystnych warunków, ocalało ich tyle, że możemy z pozostałych niewiele o zawartości całej masy sądzić; wielkich niespodzianek pewnie się po nich nie kryło.

Nie powtarzamy, czegośmy z opisanych rękopisów zdobyli; choć może plon nie odpowiada łożonemu trudowi, poznało się przecież niejedno, nawet szczegółiki życia, a raczej zawodu kilku mistrzów krakowskich, np. Andrzeja Grzymały lub Wojciecha Pniewskiego. O wiedzy, mianowicie zaś o krytyce mistrzów, przemawiających do nas z komentarzy, pochlebnie wyrazić się trudno; oczywistych błędów tekstu nie tykano, korzono się przed literą ślepo i ciekawiśmy, jak też się mistrz przed uczniami z owych błędnych miejsc wywikływał — zadowalano się oczywiście całkiem mechanicznym zrozumieniem; dopiero hu-

manizm zmienił to wszystko doszczętnie, treść i formę, przedmiot i metodę.

Osobna, choć krótka wzmianka należy się poematom gramatycznym i leksykalnym. Prym dierży między nimi *Doctrinale* gramatykarza Alexandra z Villedieu († 1240), które w 2600 heksametrach reguły i wyjątki gramatyczne, tudzież figury retoryczne wykłada, literaturę o nim zob. u Gröbera II 390; świadectwo o jego rozszerzeniu w Polsce przytoczyliśmy wyżej; rękopisów samych zaś zachowało się nader mało. W Katalogu biblioteki Jagiellońskiej spotykamy się z nim tylko raz; inny egzemplarz znaleźliśmy w petersburskiej bibliotece, Łać. XVI Quarto 7, z Sieciechowa, pisany per manus cuiusdam Nicolai de Dzebakowo 1459; w komentarzu zachodzi czasem polska glosa, np. k. 6 pituita *pypecz*, nigra vaccinia *geszyny*, 90 italicus *Wloch* (na okładce, z Prospera, nadpisano: in festo pasce portantur lagana lance, nad lagana vulgar. *obartuch*); o tem, jak go *Metrificale* Marka z Opatowca naśladuje, por. Rozpr. XVI 318. Dobrze znaną była też *Nova poetria* angielskiego gramatykarza Galfrida de Vinosalvo (*Vinesauf*), poświęcona Innocentemu III (Papa stupor mundi si dixero papa nocenti itd.), nauka stylu (por. Gröber II 389), do której się i wzmianka w epistola ad dominicellam żaka krakowskiego (Rozpr. XXII 59) odnosi. Dalej *Graecismus* Evrarda z Béthune (około r. 1200), zupełna gramatyka w heksametrach i dystychach, którą wydał Wrobel 1887, nieraz u naszych komentatorów powoływana, zwykle p. t. *Grecista*; nazwana tak od jednego rozdziału, który greckie słowa tłumaczy. Z licznych dzieł Jana z Garlandy i spotykaliśmy się najczęściej z Cornutem, por. str. 291. Wymieniamy jeszcze kilka rękopisów, i tak petersburski Łać. XVI Quarto 6, ze zbioru Załuskiego, k. 2—29 *Flores grammaticae* Ludolfa z Luchow, kanonika w Hildesheim (*Flores grammaticae propono scribere Christe Scire mihi prestatu de virgine pura — Hoc opus ergo breve dat flores semina fructus Veros et se parat ire tollere luctus*), pisane r. 1489 per me Thomam Srzyothka; 30—96 *finit commentum secunde partis Alexandri* 1489 *compilatum per mag. Paulum Saleszye in florentissima urbe Cracovie*; następuje Donat i mniejsze rzeczy, od k. 175—201 (końca brak) *tractat — dotąd nie drukowany — Lotaryńczyka Johannis Josse de Marvilla atormensis* (z r. 1322) *de modis significandi albo dicendi* (*Ut flos grammaticae pingatur corde minorum, Hunc grafico metricae puncto stimulatus amore etc.*, dalej czytamy: *Metrum dulcorat, memorat, prolixa minorat Inde patet quare volui dicenda metrare etc.*); powtarza się i w rękopisach jagiellońskich. Rękopis berliński, latini Quarto nr. 183, również ręki Tomasza Srzyothki r. 1489, zawiera także wierszowany

traktat o częściach mowy; z obu, tudzież z trzeciego krakowskiego, nr. 1951, korzystaliśmy obszerniej w Pracach filologicznych V, 21 nast. Dalej rękopis ossoliński nr. 825, w którym od k. 24 Priscianus metricus ex 18 libris maioris prisciani et ex Petro Helia super eundem commentatore excerptus, na boku Liber mag. Einhardi Hispani ex 16 ll. Prisciani et ex P. Helia, zaczyna Sicut ab esse rei soliti rem promere dicunt etc. — explicit Petrus Helie per manus cuiusdam Symonis de Roszyny... 1480... reportatus in Bolemov regente pro tunc Paulo de Szochaczyew.

W tym związku możnaby jeszcze wspomnieć o astronomicznych albo raczej kalendarzowych poematach, między nimi i Computus manualis metricus Johannis de Polonia, którego trzy rękopisy wyliczyliśmy Rozpr. XVI 309, aleśmy ich bliżej nie badali; o poematach leksykalnych Jana z Garlandji, Bertolda z Eisenachu i in. rozprawiamy obszerniej w artykule o słownictwie polskim średniowiecznym, drukowanym w Pracach filologicznych, V, 1 i nast.

III.

Zajmowaliśmy się dotąd wyłącznie poezją świecką i uczoną; poemata religijne, jak Arator, Paraclitus i Palestra, natrafialiśmy tylko przygodnie. Dla uzupełnienia wypadu nam teraz poświęcić kilka uwag i tej gałęzi starego piśmiennictwa. Zbyt, zdaje się, nie lubowano się w niej; w ogólności uwzględniano ją mniej przy wykładach; tylko pojedyncze jej okazy cieszyły się szerszym rozgłosem. Jeżeli wedle samej liczby odpisów sądzić wolno, to *Aurora Piotra de Riga* (kantora w Rheims, † 1209) najwięcej znalazła czytelników, w której księgi starego i nowego testamentu, niemal wszystkie, przelane w heksametry, por. Gröber II 394; w redakcyi mistrza Idziego (Giles de Paris) natrafiamy ją w licznych odpisach w bibliotece Jagiellońskiej, Petersburskiej, w Ossolineum (nr. 819, na k. 214 explicit biblia metrica Petri de Riga compilata et scripta in Radimna post ingeniosum Mathiam de S. 1474.. Michaelis de Budzywoy w posuchę trwającą przez rok cały); jakiś mistrz krakowski zachwyił się tak wdziękami tej rozświecającej ciemności pogańskie Aurory, że ułożył na nią leoniny, które tu przytaczamy (wedle rękopisu Petersburskiego Łač. I Folio nr. 394, k. 290 i Ossolińskiego):

Explicit Aurora, comprehendens verba decora,
Pascens auditum, stolidumque reddens peritum,

Fraude fruens nulla, sit cortex atque medulla,
 Est nucleus, testa, zizania det manifesta,
 Aspera frenat, fusca serenat, ceca diescit,
 Ut pote cenat vir, cor amenat, quamque valescit.
 Hac in principio Thartarus servit benedictus
 Cracovie studio, Deus ergo sit benedictus.

Wiersz piąty i szósty uchodzą wedle terminologii średniowiecznej za hexametri saltantes, t. j. z dwojakim rymem na trzech miejscach pary heksametrowej. Obok Aurory przepisywano chętnie inny obszerny poemat biblijny, w pięciu (mylnie w czterech) księgach, z bogatym komentarzem (Opus lub) Carmen Paschale Sedulijusza (Pascales quicunque dapes conviva requiris etc.); odpisy w bibliotece Jagiellońskiej np. księdza Mikołaja ze Słupnik z r. 1437 (nr. 1607); o innym, ręki jakiegoś Stanisława, około r. 1450, por. Prace filolog. IV 628; w owym rękopisie ossolińskim (nr. 819) od k. 219—279, z kilkunastu polskimi glosami: *vipera wrzeczyncza*, *sermone wrzeczy*, *volitans szchodzączy*, *donans obdarzayacz*, *nodatis faucibus szwyaszewymi vszthy*, *presens adesse oczywyszthnyon bycz*, *falera cropyerz*, *czyrpymy*, *opfythy low*, *actam wyedzona*, *nudaverat oddabila szgladzyla*, *imperio terrente naprzykaszanye boszkye*, *in vacuas wproszne*, *zaszlona*, *nefande zloszczyuego*, *szlyszan bycz*, *zamky*, *apparentis mortis vydome szmyerczy*, *immersa* (catervis mulier) *wszczypyona*, *ramyona*, *latuit nyaczynon*. Z rzeczy epicznych krótkich przepisywano najczęściej Prudencyusza dittocheon, por. wyżej str. 291, inne odpisy, np. studenta krakowskiego Andrzeja z r. 1434 w rkp. Jag. nr. 1607 lub Stanisława Krakowczyka na Tyńcu z roku 1483 w rkp. uniwersytetu lwowskiego I H. 8 i in.

Obok epicznych religijnych poematów dogmatyczne i moralne również są zastąpione; najczęściej zachodzi krótka wierszowana nauka o spowiedzi Peniteas cito peccator cum sit miserator, nieraz z obszernymi komentarzami, które autorstwo przypisują ś. Chryzostomowi lub papieżowi Sylwestrowi, lub ś. Bernardowi; w rękopisie petersburskim Łać. XIV Octavo pergamin. nr. 4 (obcego pochodzenia, ze zbioru Dubrowskiego) z r. 1344 podane nazwisko autora w formie zagadki, której nie rozwiązaliśmy (Euerhardus?); zwykle uważają Jana de Garlandia za autora. W tejże bibliotece powtarza się ten wiersz w sieciechowskim rękopisie (Łać. I Quarto nr. 211), pisany ręką Johannis de Studzenice itd.; w rękopisie Ossolińskim nr. 824, opisanym w Katalogu III, 271 i 272, z obszernym komentarzem, w opisie nie wymieniono jednak tego wierszu; rękopis ten, z traktatem Henryka z Góry przeciw Krzyżakom (Mon. Pol. IV) i in., zawiera i kazania łacińskie z polskimi glosami po bokach i nad rządkami tej samej ręki co i tekst pi-

sała, n. p. liberales et largi *swyebodny a szcedzrzy* 277, nulli homini quantumque peccatori misericordia dei denegatur *yelcocoli grzesznyesemv zapowye* 278, florere *kwyszcz* 387, applicavit *przilyepil*, per amaram passionem *brzytką*, dividendo se *dzelacz szya* w kazaniu na wielki czwartek 397 i nn., comestibilem me fecit *yestnym*, secreta inattingibilia *nye wybadlywe*, animosa fide *masznō*, corpus est ita velatum *skryto yest* propter ammocionem horroris *odyacze ocropnosczy*, crudelitatis *vcrutnosczy*, condescendere *pogodzycz*, conclusa *zamknyony*, castigatum *skasznyono*, quis quid quibus tam magnam gratiam largiatur *kto czszo komv tako wyelyką laska dawa*, largiter hilariter et affectualiter *szczedrze wesszele yszadlywe*, assecuracio *vgyszczenye*, ad peccata proclivis *richli*, omniquaque *owszeyko*, incurva *sgynay*, subiugacio temptationi *potlumyenyne wpo- kussy*, in retributionem *wpomsta*, obscurentur oculi *zamknyony bąda*. ignominiam *pojanbyenyne*; na k. 405 b przypisano

Laudate *xąsa pascha szkaszny*
Bo rad pywo pye polaszny;

na k. 213, b w legendzie o św. Jerzym czytamy osobliwszą wzmiankę: w Rzymie panował Decianus alias *deczek* qui fuit rusticus de Konuscha villa prope proschowycze; na k. 273, b niektórzy z nas *nyebozanthka stradny*, wszystko, jeśli się nie mylimy, ręką Piotra Bolesty ze Siradza r. 1453; przy końcu kazanie innej ręki, in montana *nawszgorze*; znane wiersze polskie o spowiedzi (k. 58, b pisane przez Jana z Wielopola 1460 r.) przytaczamy na innem miejscu. W rękopisie petersburskim Łac. XVII Quarto 69, ze zbiorów Załuskiego, k. 1—26 Summa penitencie, autor jej Joh. de Gallendria lub Otto talis doctor, glosa nad spectacula mundi, *klamy prziczini(?)*; pisane r. 1417 per manus Johannis (Rzepka) de Chwalyszyce.

Najobfitszy zbiór poematów religijnych mieści, jak z opisu Katalogu widzimy, rękopis Jagielloński nr. 1571, pisany ręką kilku Polaków w Pradze i indziej w ostatniej ćwierci XIV wieku; jest tam Arator, Seduliusz, Paraclitus (Rozpr. XXII 17), Prosper, Summa misteriorum, Psychomachia, Belial (znany proces szatana z Chrystusem o ród ludzki Jakóba de Teramo, proza), Parabole Alani, Tobiasz i t. d. Rękopis nr. 1955 zawiera najpierw Psychomachią Prudenecyusza, pisaną przez jakiegoś Jana r. 1414, z czeskimi glosami, n. p. dextrum *prawyczy*, gehennales *peklice*, viribus infestis *nekolnymy moczmy* (por. dzisiejsze nekola ein harter Mensch), capulum *meczowa hlawa*, missile *lanczye*, rasile (hastam) *ssyperystye*, mezysebu, *zblyzka*, neprestrassyena, *neozdobene*. i t. d. dalej Prosperi epigrammata; następuje ręką XIV wieku pisany Tobiasz, w 1113 dystychach, Macieja z Vendôme (por. Gröber II 394), Pru-

dencius hystoriarum (różnie nazywany, pierwotnie dittocheon, później de columba, tetrastichus, aureologus i jeszcze inaczej) i Theodolus (por. Rozpr. XVI 319), pisarzem był równie jakiś Czech, na ostatniej stronie tej części rękopisu (318) bazgraniny, między niemi cythysus *truskawyczny*; resztę rękopisu (319—407) zajmują Ovidiana i Pseudoovidiana. Często też po naszych rękopisach Summa misteriorum Jana z Garlandyi, o której por. str. 284.

Nierównie większe znaczenie przypada liryce religijnej, pieśni kościelnej, hymnom, sekwenyom, tropom brewiarza; zbiorów ich, bądź z obszernym komentarzem, bądź bez niego, nawet samego komentarza bez tekstu, przechowały się liczne egzemplarze. Z jednym spotkaliśmy się wyżej, Rozpr. XXII 28; inny opisuje pokrótce Lubicz w Pracach IV 621: ympni finiti post Iohannem in Zneya... per Petrum de Byelawy 1444 (dowód szkoły żniejeńskiej; notujemy mimochodem, że dzisiejsza forma *Żnin*, u Baudouina jako *жънинъ* odtworzona, z pewnością inaczej brzmiała, może *Żniejno* — od żnieja). Tu należy rękopis Jagielloński nr. 2012, bez początku, zaczyna się od Poenitenciale Jana z Garlandyi (por. wyżej) z obszernym komentarzem (do k. 15), następują budujące historyjki; od k. 25—296 Sekweny i hymny (hymn na św. Stanisława dwa razy umieszczony) pisane r. 1425 z obszernym komentarzem i kilku polskimi glosami, n. p. contemplator *patrzyczel*, auctor *rosmnoszyczel*, vates *czarownik*, fere *iacoby*, de tribulacione *zudranczenya*, *zaburzene* i t. d., na k. 296, b zapisała ta sama ręka kilka wokabul łacińskopolskich, z których korzystaliśmy w Pracach V 34. Innych kopij wyliczać nie zamierzamy; wyczerpiemy zato bogaty zasób glos polskich, jaki zawiera rękopis jednej z bibliotek klasztornych, zwiezionych niegdyś do Warszawskiej uniwersyteckiej, dziś w publicznej Petersburskiej, Łacińskie Folio I nr. 223, we współczesnej oprawie, zachowany dobrze, tylko dolna część nieco nadbutwiała; liczy kart 135, pisany w dwie kolumny; pismo zdradza rękę pisarza wprawionego, starszego; o nazwisku i dacie poucza zapiska końcowa:

Expliciunt dicta ympnorum per manus Zauissy de Slupeza pronunciata in Pilzno per antedictum Zauissium rectorem scolarum et notarium ciuitatis in ibidem tunc temporis existentem feria sexta proxima ante festum Natiuitatis Marie Anno Domini millesimo quadricentesimo quadragesimo quarto etc.

Bibliotekarz Gołębiowski nazwisko pisarza mylnie przeczytał (Janusz); podpisał się on jeszcze u dołu k. 3: Zauischa. Na k. 135 wypisała ręka 16 wieku łaciński hymn do św. Leonarda (O Leonarde pastor bone clarum sidus et rutilans sacre fidei colone); zresztą kodeks pisany wyłącznie ręką Zawiszy; od niego pochodzą i glosy polskie.

Jest to zbiór hymnów kościelnych rozmaitych autorów, podzielony na sześć części, z których pierwsza zawiera hymny adwentowe, druga Bożego narodzenia i świąt następnych, trzecia postne, czwarta wielkanocne, piąta hymny śpiewane na Zielone Świąta i św. Trójcę, szósta hymny na dni świętych. Tekst hymnów pisany w szerokich odstępach, przeznaczonych dla głos łacińskich i polskich; po każdym hymnie podaje się w obszernym komentarzu czas, dla którego hymn przeznaczony, treść jego i podział, poczem rozwija się znaczenie ustępów a kończy każdy objaśnieniem ważniejszych słów; i w komentarzu pojawiają się nieraz wyrazy polskie. Komentarz obfituje we wykład alegoryczny, ale i historyczny nie zaniedbany, przytoczone odnośne ustępy z ewangelii i z apokryfów, n. p. bajeczne dzieje krzyża św.; wiedzę czerpał komentator z historia scolastica i z legend o świętych. W wykładzie pojedynczych wyrazów przytacza często wiersze z Grecisty (Eberhard z Béthune) i z traktatów mistrza Jana z Garlandyi, lub powołuje się na słowniki, n. p. Britona. Prócz zwykłych kościelnych mieści zbiór ten dwa hymny, wskazujące jego ojczyznę, mianowicie hymn na św. Wacława (k. 104) „Dies venit victorie, quo exemplar milicie Venczeslaus occiditur occisus celo redditur etc.“. (Venczeslaus dicitur quasi vinceslaus i. e. populum in fide convertens!) i hymn na św. Stanisława (k. 114) „Gaude mater Polonia prole fecunda nobili summi regis magnalia laude frequenta vigili etc.“. (Stanislaus quasi stans in laude), tekstu dalej nie przytaczamy, por. Monumenta Pol. hist. IV, 355.

Naturalnie nie jest nasz Zawisza autorem tego komentarza; autora nie umiemy oznaczyć z pewnością, gdyż podobne, acz nie te same częściej po rękopisach się przewijają; wspomniemy tu choć o jednym, który znaleźliśmy w bibliotece petersburskiej, Łacińskie I Folio nr. 399, gdzie na k. 157 czytamy: Terminatus est iste liber ympnorum de tempore per fratrem Matheum ord. Cysterciensis de Aula Regia monachum professorem s. theologie universitatis pragensis et parisiensis a. 1423, finitus vero et scriptus in monasterio Suleyoviensi s. Mariae 1490, poczem następuje liber ympnorum de sanctis per totum anni circulum. Jest to sam komentarz; po ogólnych uwagach idzie constructio tekstu hymnu, dalej objaśnienia słów jego, vocabula, potem Dubia et notabilia z powodu tego hymnu. Przytaczamy teraz glosy polskie z rękopisu Zawiszy, wymieniając zawsze początkowy wiersz hymnu, do którego należą:

K 1 Veni redemptor: alvus tumescit *sporzisia*

2 spirat *dicha*, in sempiterna secula na *wieky wieczne*

4 Conditor alme *wielebni sprauiczielu*, condolens *lutoszcziui*, interitu *zaginienym*, sponsus *oblubienecz*

5 potencie *wielmoznosci*, venture iudex *przisył sandza*, in tempore hostis (in vita presenti) *w ziwocie nynieyschem*, gloria *slawa*, (komentarz) in crescendo *wroscziw*, preces suplicum *naboznich ludzi*

6 desperacio *rospacz*, prevaricacio *przestampienie*, subiugata *podane*, sponte *dobrouolnie*, ab infestacionibus *odnagabania*, impugnata *nagaba*

7 Verbum supremum prodiens: preconia (petita) *proszby*, pro qualitate (mensura) *zamiara*, orbita est vestigium rothe *koleia*

8 aer in me ventiletur *zaduszonbandz*, Vox clara ecce intonat *brzni*, d refulget *wsnisią*, cinxerit *ogarnie*, tunc *tego czasu*

9 Agnoscat omne seculum: premium *odplata*, annuntiavit *zwiastowal*, viscera *wnatrze*, radix *korzen plod*, floruit *zaquidl*, fecunda *plodna*, pertulit *podial*

10 induit *obuinal są*, factus est homo *iest są uczinil czlowiek*, prevaricator *przestanpca*, poluit *skalal*, deiecit *srzuczil*, protulit *porodzila*

11 tipus *znaky*, Moysen natantem in cirpea fiscella i. e. in gramineo vase vulgar. *skrzypiw*, vitem *maczicą*, quem allatum *przyniesionego*, cum posteris suis *sdziatky swimi*

12 A solis ortus cardine: carne carnem liberans *wpleczonym plec czlowieczą*, clausa parentis viscera *wzattworzoni ziwot (wzaczyste sierzce)*, puelle *dostoyney dziewicze*, caste virginis *czsney dziewicze*, puerpera *porodzicielka*, senserat *vbaczil*, in feno *na obiedzach siennich*, esurit *głodna bila*, palam *swiadom*, recreator *ochlotcza*, summo deo *nawischemu stworzycielowi*, celebritas *slawnosc*

13 sensualitatis *smislznosci*, ab omni contagine *nacziska*, lascivire *kochacz*, in diversorio *wgoscinnem domu*, crux erat facta admodum *thaw krucwa*

14 Corde natus ex parentis *sglambokosci sierzca* ante mundi exordium *przedpoczantkem stworzenia* alpha et o *poczatek y skonanie*, clausula *skonanie*, quae sunt *nynie...* futura *przislis*, gaudere debet *machualicz*, olim *przedpoczantkem swiata*, voce concordēs *sgodnim spiewanim*, graciārum accio *podziakouanie*, victoria *wieczniastwo*, eternaliter *wiekugiscze*

16 decus *ocrasa*, momentum *czas*, ab omni peccatu *privata stradzacza*; Hostis Herodes impie *nyemilosciwi*, mortalia *czeszenie rzeczy*, almus *wielebni*, lumine *przeswiatloszcz* *tey tho gwasdi*, non fecit *nye zasluzil*, sustulit *przyal*, novum miraculum *noue czudo*

17 illus *sklamaan*, placaret *vblogacz*, incantator *czarownik*, irrigat *vmiackza*, ariditatem *suchosc*

18 Quod chorus vatum: *existere trwacz, inviolata nieporuszone, adepta es dostampilaż, potestas wielmosnoszcz, u dołu: Ermucus kilawy Hermen kila*

20 Ave maris stella: *funda wczwirdzi, reis wŷnim, singularis yedzina, solutos wibauione, continentes wstrzimaiacze sia, ut colletemur spolu bichom sią wiesselili, decus poczesliuoszcz*

21 herbe celidonie *rzepic, Fit porta Christi pervia: referta napelniona*

22 plena gracia *opfitney lasky, protensa przeczagniona, propugnator obroincza*

23 Dies absoluti *roskoszne dny nyecorne, queramus badaymi, in ympnis uchualach, complacabitur vblagan biua, crudelis inferni liber vkrutnego piekla wisuoloni, dux wodz, ab eterno zwiaku*

24 exilium *puszcza, Cantemus cuncti melodum*

25 hec plebs (gens christiana) *ossada krzesczianska, cursus ruschanie, volatus (flatus) dancze, fulgurum liskawicz choruscacio bliskanie, tonitruum gromow, fluctus potopy, imber et procelle przeual nawalni descz morske welni, tempestas burza, serenitas yasnosc, cauma srzezoga, gelu mroz okysy, pruine srzion, saltus zapusta, ast illinc apotem zgŷney stroni, istine stey stroni, celsi vertexes wisocz i wirzchouie sonant brzną, vallium profunditas pagorow padolow przepasczi niskosczi glambokosczy, tu abisse thy przepasczy, molis czaskosczy immensitas nyerosmiernosc, omne genus humanum laudans wsielky ludzsky rodziay (albo plod) poiancz, delectat lubuje cocha sq, hoc carmen celeste comprobat tho nyebiesske pie nie spolu chuali, trinitati eterne wiecznemu bogu wtroyczy iedzinemu, propter summam opulentiam eius przewirzchouana opfitnoszcz iego*

27 vapores terrestres *wilkosczy ziemne, vapor agitur tlucziesią, ventilatur dmye, coruscacio liscanie et tonitruum gromow, pruina srzon, bruma okiscz*

28 immensitas terre *nyerosmiernosc ziemie, tu abisse maris ty glambokosczy morska, accio molandi melczia, Ex more docti mistico sbosskego, deno dierum circulo ducto notissimo dziesiatna lidzba okragem wiedzionym przesnanym, protulerunt vstauili sia, parcius vmiernyey, iocis clami, arcus cziesniey ostroznicy*

29 subruunt *podriwaja, tyrannidis iego wkrutnosczy, cernui sklonieny, placemus wkoymi, tuam clemenciam twa laską, effunde wipuszczi, plasmatis caduci stworzenia mdlego, laxa oszlaib rozswianszy, multiplica rozmnoz, tandem posliedniey, gulam zarlostwo*

30 iuniperum *yalowiecz, reconciliabitur deo ziednasia sbogem*

31 Criste qui lux es et dies: gravis sompnus *vezianszoni sen*, ne hostis nos surripiat (decipiat clandestine) *potaïemnie podchuaczilby po-gransilby osemnalby*, insidiantes *przeciwnikiy*, adesto nobis *bancz przy nas*

32 intime *pilnie*

33 Audi benigne conditor.. preces.. in hoc sacro ieiunio fusas *poslanich swantego postu*, debilitates *mdloszci*, corpus extra conteri (extrinsecus macerari) *zwnatrz vchudzicz*

34 Clarum decus *chualebna ocrassa*

35 Johannes (precursor domini) *sprawiacz bozy*, robur *twardosz*, nobile *chualebne*, continent *przisluchaia* cultum dei, nos elicere *przipandzicz*, pes fictilis *gliniana*, ariolos *wicladacz*

36 torquem *noschenie*, tekeli interpretatur comprehensum est *zwazano iest*, experimentum *dolank*, vestigia *sladi*, ante speluncam *wiaskinia*, Ihesu quadragenarie dicator abstinence *poswiancziciel*

37 servata parsimonia *przeszachouanie wstrzymanie*, adesto ecclesie (congregacioni christianitatis) *wsboru krzescianskemu*, victimis *offiarami*, egressum *wipandzenie*

38 iubilus *lascani* in corde, ymolatus *offiarowan* fuit, Ut nox tenebris obsita *ogarniona*, trahitur *przedlusz* *syq*, pronuncians *wkazuyancz*, tutemus (peruciamus) *tluczmi*, aditus *poszczia*, armis *szcziczenym harnaschem*, sobrietate comite *naszladuyanczey trzesuosczy wmiernosczy*, crapula distentat *zarloczstwo ma tuczicz*, ludificatam *sklamana*, equinocium *rownosz noczna*, in pugnationibus *wnaualach dyabolicis*

39 propulsare *odegnacz*, Vexilla regis prodeunt *wichodza wkazuiasq* *wsnoschasa*, crucis misterium *taiemna scritosz taiemna swantosz boska taiemnicza*, carnis *plczy czlowieczey ludskey cziala*, suspensus est patibulo *zawieschoyn yako na schubieniczy* vulneratus insuper mucrone diro (aspera acie) *nadewschitko albo nadtho wkrutna aprzikra ostroszcza*, manavit *pliniala dziecla*, nacionibus regnavit *rodziaiowi ludskemu kroluje*, arbor fulgida *kwatancze* ornata regis *purpura krasna ritha pawloka naczistschim albo nacziesnieyschim drogim scharlatem*, electa stipite *sdostoynego pnya*, tangere *dotknacz sa*, cuius brachiis *naiegosch rogoch* pependit precium *zawieschono bilo odplata*, statera *vaga*, predam *lup tulit odyal*, o crux ave *bandz posdrowion*, iusticia *sprawiedliusz*, saluens *wsdrauiaincz wibauiaiancz*

40 obsessa *opantana*, elementum *ziwiol*, composuit *zgadna* hominem cum deo, titillacio *lasktanie*, signata signo *thav vulgr. krucwa* primogenitas *pirzworoczstwo*

41 *atritus vczirñion est propter scelera nostra, wlpis cutinillit lischka szczeka, soporatur drzemie*

42 *Cultor dei memento oratayv bozy, fac pilen bandz, figura wio-brazanie, dicata (consignata) poznamionana, fluctuare blandicz; mistice wnatrznie anagoice zwirzchnye tropoloice przicladnye allegorice duchownye historiace podobnye, vagantum portenta nyetstauicznich vidzienia noczna, peruigaci prestigiator astu latwym wazenym dawcza twego vczinka, o tortuose (incurvate swithi) serpens okrostaui aswithy wanszu, per meandros lud wielkimi sdradami, labiles mentes mdle a chore misly agitas gabasch quieta corda skromni lud, evanesce sqyn defice przepadn, tuam cater-vam twa rzischa diabelska, reclive sklonione, meditabitur ma pamiatacz*

43 *commercium yednoszcz*

44 *non fluctuat nyeblandzy, non immerito podobnye*

45 *ratione esse dla bitnosczy*

46 *impignorant czandzaya*

47 *Ecce tempus ydoneum: actenus az do tichmast, benedictus chua-lony, trinus troyaky wossobach, Summe largitor premü rozdawcza*

48 *renuis odbraniash, mistice duchownie*

50 *O Nazarene dux: fibra cordis expiatur wnatrze oczyszczionabiua intemperata viscera czuyna buyna wnatrza, aruina crapula przed nieczishta tlustoszcza, premat wczanszilaby, cum benevolencia z dobrouoleynstwem, Pange lingua gloriosi prelium certaminis wislawiay ludsky ianzig wieleb-nego... boiouania (boyw), super trophæum dic triumphum nawiczianstwe swatczy (wimawiy), condolens quando pomi noxialis morsu in mortem corruit szalujączsq (szaliwoschisq slutuianczsq) yabłka skodliwego vkanschenim, notauit vbaczil, ut solueret aby naprauil*

51 (ordo) *depoposcerat multiformis proditoris ars (ut artem) falle-ret potrzeboual rosmaitego sdracze (wielkego chittreza) chitroszcz sklamalaby, inde (ab illo ligno) nathem drzewie, sacri plenitudo temporis czasu swan-tey lasky popelnienie, caro factus przigial pleczz czlowieczza, vagit infans inter arta positus presepiea placalo wczasney koliepcze, membra pannis involuta virgo alligat sklanczienie (czlonky stawoy) pieluchami sukiennimi ziadnimi (vilibus vestimentis)... obviانشala, stricta fascia cziasnym (wqns-keym) povoinikyem, lustra sex peracta potrzidieszczy lath, se volente swa dobra wola, passioni vmanczzeniu, levatur zauieschon iest, stipite napnyw, arundine trecza, mite corpus laskauie czialo, arbor una nobilis yedzine sliachetne, nulla silva talem profert rodzy fronde flore germine dulce lignum wrosgach kwieczu w ouoczu lubieszne drzewo, tensa laxa viscera (ut) rigor lentescat rospiata rospuszczy czlonky twardoszcz vlzilabisq, dedit posnalo iest, precium odpłata, portum preparare nauta mundo naufrago przistanp (accessum) prziprawicz przeuoysnig topaianczemu, (cruor) per-*

unxit fusus *poczirwiénala* (rubricauit) (*oblála, pomázala*) *vilána*, si quem passio Christi non concutit *nyermiakczy*

52 expedior *vzitecznieyschy*

53 intime *siedecznie*, anhelitu *dichanym*

54 formaliter *prosczie*, ut passio lentescat *aby siawlziła*

55 passio rigidior fuit *przikrsza*, si omnes homines singillatim *kazdi ossobie*, Gloria laus et honor *slawa*, prompsit *ossanna* pyum *pyala* *slothkye pyenie*, inclita proles *przesławne plemya*, actus celicus omnis (cohors) *zastanp wschitek nyebessky*, placent *lubo yest albo lubisa*, non... ex instinctu *nye sswego rozuma*

56 in propagacione *wpokoleniv*, ex instinctu *znathchnyenia*, conventio plebis *rugouanie* (plebiscitum)

57 Rex Christe factor omnium: benigna gracia *laskawa miłoszcz*, per alma vulnera *przeswielebne blisny*, subisti *podschedlesch*, dignatus es hanc vilissimam pati doloris formulam *tho nanądznieysche a sprosne polozienie nadze przyacz*, ligatus es ut solveres *vczanszon abis wisuolil*, (mundi) ruentes complices per probra tergens crimina *vpadaiancze touar-zischtwo przesganiebnoszcz*, auxit *rosmnozil*, figeris *przipiantesz*, potente spiritu *swa mila duscha*, resplendes *wkazalszia*, cum munimine *zasczczizenym*

58 pena figit *vdronczila* carnem, plicabitur *zwiasesa*, exspirauit *skoynczal*

59 Inventor rutili (dux bone) luminis *nalezcza wsniaczey swiatlosczy*, certis vicibus (tempora dividis) *pewnimi godzinami*, cahos ingruit *strach ciemnosczy nastaie*, horidum *wkrućni srogy*, quamvis innumero sidere regio lunari quoque polum lampade pinxeris incussu silicis lumina nos monstrans saxigeno semine querere *aczkoli nyerosliczaniami gwasdami... myesiaczna swiatloscza okrasilesz wskrzosanyw krzemienia... skamyennego przirodzenia*, ne nesciret *bi wiedzial* spem fidei *swiantey wiari* in Christi solido corpore conditam *wmocznem cziele zachouana (zathaiona)* qui dici stabilem se voluit petram nostris igniculis *moczną oppoka naschim rosumem*, pinguis quos olei rore madentibus licnis ac facibus paseimus aridis *tlustego tuku rosza kapianczimy (szmoczonimi)*... *pochodniach wsuchich*, quin et fila favis cirpea floreis presso melle prius collita fingimus (plicamus) *awoscheya nyczy sszitowia vczinione kwietnimi plasti wiczangnawski (albo wisawsky) slotkoszcz omasczone zwiami*, vivax flamma viget ceu caua testula *sylni plomieyn ziuizsia iako tscza skorupa (przedlubana skorupa)*, succum linteolo suggit *ebrio tucznoszcz (sok) knotem sszye natopionym*, pinus piceam (fert) *alimoniam sosna tlusty pokarm*, ceram teretem stupa calens bibit *obla goraianczi knoth wsianka wsia*, presentem *nynieyschy*, agit *swianczy (diem)*, vineta fugit

przemozoni odschedl iest, o res (essencia) digna dostoyna bitnosc, graciose pascalis noctis miloscziuey wielikynoczy, offerat bandzie daial, tribuis dauas, preciosius drozey, de spiritibus sepe nocentibus zlich duchow schkodliuich, celebre wielebna swata, sub stige podieziorem piekelnym

60 stangnis ex acheronticis *yezior piekielnych*, tu lux vera oculis (mentalibus) *wnatrznym oczom*, sensibus *zewnatrznymi smisly*, intus *wnatrz*, offero *obiatuya*, tinctum unguine *rosmoczona masczia*, visibilis *widomia*, continuat numine triplici *zachouaua troiakim bostwem*

63 Rex sanctorum angelorum: vestro sub oramine *przesuascha prozba*, rector alme *wielebni sprauiczielu*

65 inter amborum *obyga spacium*, renascentis *nawtorcky narodzionego*, compar *yednakyy*

66 Salve festa dies toto venerabilis euo *sdrow bandz nawieky weczne*, post tristia tartara *posmatku piekla rosuoiovanego*, legibus interni oppressis *roswoiewawschy mocy apraua piekielna*, meantem *gidanczego*, rite *rosunnye (racionabiliter)*, arva *zyemia*, cuncta creata *wschilko stworzenie*, aurum probatum *tribouane*, secundum quantitatem *podlug wielkosczy*

67 iudei linierunt *zmalowaly sepulcrum cimento*, corpore glorificato *czialem oslawionym*, dixerunt iudei *vivit dominus thocz iest przisanga zydzowska*, planctum *placz*, in Jerusalem *myedzi zidowstwem*, efficaciam *dostatecznosc*, reascencia *odnouiemye*

68 favus *plast*, fuisset relegatus *poslaynbyi*, videre corruptionem *prochniecz*, polus arcticus *voz est versus septentrionalem napolnoczy* et est perpetue apparicionis *wiecznego widzenia*

70 Chorus nove Jerusalem *zastamp nowego krzesczyanstwa*, dracone (demone) surgens obruto *zlego ducha wstawwszy zrzucziwschi*, quam devoraret improbus *predam poziarlbyl ganyebni lup (dusche swiantich odczow)*, splendide *krasnie*, soli *ziemie*, unam facit rempublicam *zrzadzil yedna iednosc*, milites in suo clarissimo palacio *valeczni ludze wswem naswietlschem przebitku*, per secula mente nescia *nawieky wieczne szcizta misla*

70 Ad cenam agni *prouidi: a mortis impetu (turbacione) od bistroszczy trosky*

74 Iesu redemptor seculi: filius unigenitus *syn yedzini*, invisibilis (ineffabilis) *nyeobeszranci nye wimowianczy*, pervigil *zawsdi czioianczy*, fabricator *sprawcza*, discretor (dimidiator) *dziel*, fessa corpora *vdranczona recrea ochlodz*, seducere *sklamacz zwieszcz*, corpore *cziele*, dormiet *vsnaloby*, soporem *wsnienye*

75 Festum nunc celebre: conscendit *wstampil*, vincula *przeboye*, asper *ukrutni*, arbiter *yednacz*, livor edax *poziraiancza zawiesz obruat nagabalaby demergat pogrrazilaby*, in ignea nube *wogniouem obloku*,

supplicia horrida *wkrutne maky*, fulgida trinitas *przeswatla swianta troycza*

76 Ihesu nostra redempeio: tuos *captivos twe iadcze*, repleas *nasizczy*, intime *milosiernye amat*

77 innuit *znamionuye*, Veni creator spiritus: spiritualis unccio *duchowne pomazanie*

78 cardines celi *wisokosczy*

80 O lux beata trinitas *oblogoslawiona swianta troycza*, immensus *nyerosmierzony*, enigmat *nyelaczności albo wzuiercadle*, premissum *przerzeczone przepisane*, investigabiles *nyeposzczignone sunt* vie eius

81 substantia *gistnoszcz*, Te lucis ante terminum: solita clemencia *obicla laska*, sis presul ad custodiam *obroyncza ku ostrzezeniu*, noccium *phantasmata noczna widzenia (obludności pokusy dyabelske)*, comprime *sczisny*, Pange lingua gloriosi corporis misterium *wielebnego ciała skrita tajemnicza*, in mundi precium *naodkupienie*, sancti spiritus operatione *obrzandzenym ducha swantego*, conversatus sparso verbi semine *opczoal obchodzilsa rosieuaiancz nasienye*

82 sui incolatus *swego myaskanya*, clausit ordine *skonal obicziaiem rzandem*, supreme noctis *ostateczney noczy*, recumbens *odpoczinaiancz*, cibus in legalibus *wstauionich karmiach*, purum panem *prosti chleb*, transubstantiavit *przemienyl*, fit *przemieniyala sza*, veneramur *czczymi*, cedat *wstapy*, ritui *zakonowy*, prestat fides *supplementum wziczy napielnienie*, sensuum *smislow*, genitori genitoque *bogu odczu yego synu* iubilatio *roskoschne pyenie*, par *rowna laus chuala*

83 fuit incola *rathay*, incolatus *myaschkanie*, Verbum supernum *prodiens nawisschy syn bozy*, linquens dexteram *opuszczio prawicza*

84 morte *nasmierz*, sub bina specie *pod dwoya osoba*, cibarent *poziualiby*, in edulium *napokarm*, o salutaris hostia *owielebna swianta obyatho*, bella hostilia *boye nyeprzyaczielske*, uni trino domino *bogu wtroyczy yedzinemu*, Deus creator omnium: vestiens *okraschaianczy*, artus solutos *vdranczione czlonky*, quies *odpoczinienie*, eleuat *ochlodzilaby*, luctus *smatky placze*, anxios *teschiue*, ymnpum *bosska chuala*, soluimus *dauamy*, concinnant *sgodnye chuala*, vox canora *brznaczy glos*, mens *mysl*, in magna profunditate *zwielikym zaczymienym*, caligo *czma*, refrigeret *wczeschilaby*, superfluitatem *sbitecznosczy*

85 exuta sensu *lubrico wibauiona slizskem smislem*, sompnient (in sompno cogitent) *wespaniu maya mislicz*, pauor *strach*, quietos *odpoczinaiancze*, unum potens (sunt eiusdem potencie) *yedna rzecz*, foue *zachoway*, olfactus *pouachanie*, Nocte surgentes *vigilemus*: meditemur *pamiataymi*, canentes *chuala dauayancz*, aulam *przebitek*, beatam vitam *blogo-*

slauioni zytuoth, reboat *brzni*, *historiace proscze*, Ecce iam noctis tenuatur umbra *odchodzi*, *nisibus totis wssitkimi sylami*

86 Iam lucis orto sidere: linguam refrenans *wszczangaiancz gy*, fouendo *kochaiancz*, frenare *chelnacz*, Nunc sancte nobis spiritus: flammescat *rospalilabisza*, accendat *zapalilaby*

87 Rector potens verax deus *mocni zrzandziciel* qui temperas rerum vices *rzandzisch godzini*, ignibus *goranczioszcziami*, extingue *zaduysz*, Rerum deus tenax vigor immotus *dzierszancza mocz wstawna nyeporuszona*, lucis diurne *swatloszczi dzienney*, determinans *rzandziancz y dzie-lancz*, largire clarum vespere (lucidam horam nonam) *swiatla wieczerna godzina dziewatha*, nusquam *nygdi*, Lucis creator optime *nalepschy stworzicielu*, tetrum cahos (magna confusio peccatorum) *wielike astare ziemne osromoczenye grzechow*, ne sit exul munere *wipandzona od otplati*

88 Immense celi conditor *nyerozmierzoni*, fluenta *powodzy*, calorem olis *goranczoszczy sluneczney*, solum *twardoszczy*, cassibus *swimi siatkami siubar promieyn*

89 per que homo retitur *vsydlon biua*, Telluris ingens conditor: fecunda *plodna*, utile nutrimentum *wziteczne poziuienye*, carnis concupiscencias *zle pokusy*, obediat *by sluchala*, O celi deus sanctissime: lucidum centrum *swiatly szodek*, absterge *zgladz*

90 Magne deus potencie: deprimat *pogranzilby*, Plasmator hominis deus: *uivida ziwiancza*, se suggerit *wcladasza*, se interserit *wpuszcza sa*

91 Ut queant laxis resonare fibris: mira *znaky*, obstruso cubili *wtayemney lozniczy*, manentem *trwaianczego*, pandit *wsiawila*, turmas fugiens *zastampow waruyacz sza*, vana *prozna mana*, camelus *olepeyth*, artubus sacris *yego swiantim czlonkom*, mella locustis (talīs dulcis herbe) *tago rzekanczego slotkego ziela*, spacium per orbis *wokrandze tego swiata*, nivei pudoris *swiatley czistosczy*, incola *przebiuacz*

92 terdenis coronant (triginta augmentis) *trzemisty odplatami*, duplicata *powtorzaiancze*, trinocenteno fructu *trzistaczmi odplatami*, meritis opimis *twimi opfitnimi zaslugami*, reflexos calles *blandne drogi*, locare *wlozicz*

95 Aurea luce et decore: ianitor *vrotni*, clementer *milosiernye*, vincula *przekoui*, doctor egregie *vibrani doctorze*, sathage *vsyluy barzo*, perfectum *przespieczne*

97 Ihesu Christe auctor vite *rozmnozcicielu*, peccatum originale *pirzuorodni grzech*, evidens exemplum *iawni prziclad*

98 En Martiris Laurencii: vapor diuturnus *przedluszona goranczosc*, affixus *przibithi*, sub stipite *podpnyem*, discessu meo *omem rostantyu*, extrema vox *ostateczna rzecz*, fauendo *laskauye*, Quem terra pontus ethera

99 differebat *roznabila*

100 Magne pater Augustine: satage *pilnye stoy*, asertorem *mow-cza*, mysticam exposicionem *duchovni viclad*, obscura *skrithe*, dulcem panem (exposicionem) *slodky viclad*, conficis *skladasch*, de psalmodum nectare *slotkego pyenia*, de vita *obidlenyw*, supernorum civium *nawis-schim myescziczom nyebiesskym*

101 Gaude visceribus *misłami* mater in infimis *wnatrznimi*, replicas *powtarzasch*, gerebat ulnis *na swich loctach*, mundi fluenti *schodza-czego tego swiata*, benigno dono *laskawym darem*, presidium dulce *po-mocz slotka*, diutine *dlugego*

102 tutelam *obronyeny*, O sancta domina mundi regina: annua *wroczysta*, celigene *nyebiesczy mieszcizy*, in unitate solida *wyedney gist-nosczy moczney*

103 Salve crux sancta: sanctifica *vblogosław*

104 Dies venit victorie: exemplar *wszor przicład*

106 Ihesu salvator seculi: cunei *zastampy*, confessio *wisnanye*, fo-veant *racza pomocz*, Novum sidus emicuit: nove preconis *nouey prze-powiednicze*

107 ad secessum *na wichod*, Katherine collaudemus: inustis cor-poribus *proz (procz?) szienia gich cziala*, emollitur *nawroczyła sza*, fame-lica *laczna*

108 manat *plynie*, liquor *wilkosc*, affabatur *namawial*, Ave Ka-therina martir

109 complexa *spoyona*, Andrea pye

110 residet *nyaska*, Laudat leticia lux hodierna: redditus *plath*

111 per consequens *ostatecznie*, condire (cibaria *arvina*) *omasczicz*, Rex gloriose martirum: aurem appone *skłoyń*

112 Sanctorum meritis inclita: sterili flore (inutili fructu) *yalowym owoczem*, ungulis *osankami*, penetratia *wnatrze*, Deus tuorum militum

113 sortes *wrosze*, Iste confessor divus: confortabatur *posilal iest*

114 Gaude mater Polonia: fecunda *plodna*

115 Urbs beata Jerusalem: ad angularem edificacionem *nazalozienye*

116 Jacobe iuste Ihesu frater:

119 in enigmat *wnielaczności*

122 Rutilat Marthe dies: vitam activam *ziwoth robothuianczy swiet-sky*, forma *wyobrazienie*

123 Rex Christe clementissime:

124 necdum *yescze*, parturiebar *yeshbila vrodziona albo stworzona*

125 Signum crucis mirabile:

126 serpentem eneam *mosiandziouego*, Alma Christi cum fides

127 milicia *slachietnoscz*

131 Rex gloriose nimium: exiliit *wisiedl*, debitum naturae *dlug*
przirodzioni, Aeterne rex amplissime

132 machina *puschca albo twarz*

134 Christum ducem qui per crucem:

135 stigmata *blizni*, manus sunt extense *rospiat*, rigorosam *brzilka*
vitam, densitate *ganstoszcza*.

IV.

Pozostaje nam jeszcze ocenić w krótkości, wedle znanych rubryk materyał językowy, jaki z wymienionych rękopisów wydobyć się dał.

Należą one niemal wszystkie do pierwszej połowy XV wieku, głównie do lat 1436—1444 i dzielą wszelkie cechy z innymi społecznymi. Co do pisowni najpierw, miękkość brzmień oznacza się już przez y, u Zawiszy przez i, ale jeszcze nie stale, jeszcze liczne przykłady samego *ne* zamiast *nye*, *le* zamiast *lye* i t. d. Z niektórych osobliwości wymieniamy *viwoyth nawoydl odweydzon* z r. 1416; *oslaib* (osłać), *promieyn*, mylnie oznaczone w *poslayn byl zawieschoyn*; również mylnie położony znak zmiękczenia w *vrodziona wyobrazzenie mosiandziowego wisiedl rzandziancz goranczioszcziami rodziay tlucziesia* i t. d. Podobnie mylą się nieraz pisarze w używaniu znaków r i rz, *ktorzez gorzqość zewnątr sepistroney* (ze pstrzonej) i t. p. nie pozwalają nam zbyt ufać pisowni jak *opatrnoscz*, *neopatranya pogrzazilaby* i t. p. Dla samogłosek nosowych znak jeden, ą, mieszany z a, czasem z u, tak że pisownia *rodziai* może rodzaja i rodzaju oznaczać, por. *vstapavana* (wstapawaniu), *pobądzac* (pobudzając); w *myekczące* e zamiast ą (ę), *myaszkaç* tyle co mieszkać. Fonetyczną wydaje się pisownia *przewoszykum*, *bychum*. *Chwalepnoscz*, *rospyth* (rozbit) i t. p. znane błędy; zaznaczyć wypada jeszcze pisownią z, s, cz, sz zamiast zz, żż, zś, czc, i t. p., n. p. *vczenye uczenie*, *czam* czciam, *roszan* rozsian, *roznać* discernere, *rostanie*, *rosiewać*, *zazona* zażżona, *wyzona* (ale raz *zazzona*).

Dla głosowni plon nie obfitszy. Przykłady dla ir, yr znachodzimy często, *zbirać* *wybirać*, *cirnie* (obok *tarnie*), *cirpiedliwa* *cirpnienie*, *uczyrnion*, *poczyrwieniła* (obok *czyrzw*), *ućwirdzać* (obok *potwierdzi*), *pęchyrz*, *pirzworodny* *pirzworodtwo*, *ściw*, *świrkanie* *świrszczek* (obok *swiercz*), *rozszyrza*, *wirzchni*; ale *odzierzeć*. Stosunek brzmień ie—ia, ie—io utrzymany w dawnych granicach, więc *szczedrzy*, *szczedrze*, *nacieśniejszy*, *wężewy*, *mistrzewna*, *wiesiele*, *wieczerny* i t. p., dlatego należy czytać w *zwiercadle* (nie w *zwierciadle*!); zresztą przeważa już (*i*)ow za-

miast (*i*)ew, znachodzimy też formy *zumiety*, *powiedacz*, *nasledowanie*, *doświetczony*. Sumarycznie wymieniamy (starsze) głosowe formy. jak *sluneczny*, *srzodek*, *obykła solita* (ale *obwinął się* induit), *przebytek aula*, *jęc-ce* (pisane *iadcze* jak *odczow* i t. p.), *jedziny* (stałe tak u Zawiszy), *wielbrąd* (znane i w XVI wieku, u Seklucyana i t. d.); *tszczy* tomii zamiast dzisiejszego *czczy*; *piasnka*, nie *piosnka*; *włosność*, nie *własność*; z o w *błogać* możnaby porównać *powtorzające*, ale mamy tu i przykłady z a, *powtarzać*; *trzonowy ząb* molaris zamiast *czrzonowy*.

Z deklinacyi przytaczamy niewiele form: genet. *rozuma uczynka ogona*; loc. *w okredze*; nom. plur. *wysocy wirzchowie*; instr. *wieńcy*, z *dziatki*, *rozkoszami*; loc. *w uczyncech*, *potopiech*, *sądziech* — *rogoch*, *na loktach* (czy *-och*?); dual. *dwie uszy*, *obu oczu*, *gdy dwa biłasta się byki*; nom. plur. neutr. przymiotników, *nocna widzenia*, *prawa piekielna*; genet. nominalnej dekl. *wieliki nocy*; wymieniamy zarazem przykłady stopniowania, formy krótsze *świetszy*, *chytrwszy*, *przykrwszy*, *naświetlszy* *naczystszy*, *rozmyśleńszy*, *przewyszeńsze*, *niestawiczeńszego*, *radziej obok* takich jak *grzeszniejczy* (w znaczeniu superlatiwu), *chytrzejszy*, *jaśniejczy*, *naświetlejsza*, *nasłodczejczy*. Z liczebników: *trzemisty odpłatami*; *cztyr* (gen.); *po trzydzieści lat*; *pod dwoją osobą*, *obyga!*; *trzystaczmi odpłatami* ma znaczyć trzechsetnemi odpłatami.

Z konjugacyi: od kwiś imper. *kwić* vige, part. *kwiący*; od pięć *pojąc* laudans i *piąta*; *bierzą*; *wra* por. *gorający*; *będzie dają*; *melcie*; part. praes. na a, *dowodzą* (zresztą zawsze na ać); formy złożone, *przypiąłeś figeris*, *jeśm była urodzona*, *biłasta się*; part. praes act. w znaczeniu biernem, *nieobebrzący invisibilis*, *niewymowiący ineffabilis*, *tako rękącego się dicti*; iterativa jak *zachowawa*, *wstapawać*. Ze składni dativu: *królować rodzajowi*, przy infinit. *być ućwirdzanemu*. Prze zamiast przez, przez tyle co bez, *tegodla* powtarzają się nieraz.

Ważniejsze nieco przyczynki i tym razem tylko dla słownika zaznaczyć wypada; podajemy tu wybór słów:

Bąk bubo; *bełk* intensus ignis, por. Rozpr. XXII, 30; *błogać* zob. tamże; *brona* arpica; *brźnieć* intonare, *brzniący* canorus, *brzni* reboat, zob. tamże; *bucić się* iactitare.

Cielestność (jak w czeskim) luxuria, *cielość* libido; *cietrzew* phasanus; *wycuchnąć* extingui, o winie, tyle co wywieszczyć; *ciądzać* impignorari, por. ruskie тязать, *ciądzanie* Mac. z Rożan 8 i t. d.; *czarownik* vates; *czesny* labilis, *doczesny*; *czliwość* honor, por. Rozpr. XXII, 31; *czub* cirrus; *czujność* sensus; *czworaki* quadripartitus, *czworzeci* tetragonus, por. czeskie čtyřečný kwadratowy.

Dobrek bellus, *dobrowoleństwo* benevolencia; *dołęk* experimentum, por. ruskie лукай, z dołęki Prawo bartne Niszczyckiego 1559, 241,

dołękę Twardowski Daphnis 18 (wyd. r. 1702); *drogostny* preciosissimus; *dychanie* anhelitus; *działo* opus, *dział* dimidiator, por. w Now. Test. Se-klucyana 1551 r., *dziół ...dziół że theils* — theils, kaszubskie *dzel dział*; *dzięcioł* picus; *dziedzic* possessor; *dzięzna* skorbut; *dziesiętny* denus.

Gabać agitare; *gadka* quaestio; *gardziel* rumen; *garncarz*; *głód* contuitus; *ugłaskany* politus (o sierści); *gorający* calens, por. praesentia jak wra; *grabye* dentale; *grzywacz* columbus silvestris.

Chelznać frenare; *chichot* cachinnus; *chłodniczka* scenacula; *chropawy* tortuosus, por. Etymol. Wörterb. 89; *chrząszcz* brucus; *chrząstka* cartilago; *chytrzec* (chytrca) proditor; *chlebica* crusta.

Jajca ova, por. Prace III 291; *jary* lascivus, por. Rozpr. XVI 358; *jarzab* coturnix; *jaszczór* cameleon, ale *juszczórka* (z czeską niby wokalizacją) viperula; *jatrznica* sumen; *jaźwić* (zam. jaźwiec) crusini-nus; *jędrny* grandis; *jutrzeni* matutinus; *jeżyny* nigra vaccinia; *jelko-koli* quantumcunque; *jestny* comestibilis.

Kierz; *kiła* ermen, *kiławy* ermucus; *kłam* iocus, *kłamy* spectacula mundi, *skłamany* ludefactus, *skłamać* fallere, por. w Biblii 1456 nye dayceye syo klamacz Ezechiaszowy, zaly Ez. sklamal was 276, b, skla-mali sō wasz decepere 118, b, oklamalas myō decepisti 174, klama-yaczszya lyudzye na postawy Pam. 372, ia gy oklamam Biblia 207, b itd., zwykle z instr., kłamały gymy, namy klama, poklamala tobō Bi-blia 273, b, 328, 224 itd., od tego samego pierwiastku pochodzi i sta-roczeskie klás; *kobyłka* locusta; *koleja* orbita; *kolebka* praesepe; *koty-sanie* oculus; *korczyć się* precludi, por. czeskie korčiti einen Strich schüt-ten; *kosmaty* pilosus; *kraczaj* i *kroczej* passus, por. craczy w słowni-czku krakowskim z r. 1437, kraczyey Archiv XIV 495, na tisyōcz craczayow Biblia 128, b, kaszubskie kraczaj, ale czeskie kročej; *królik* cuniculus; *krostawy* o wężu; *krzemień* silex; *kuna*; *kwiecie* flores, *kwie-tnymi* plasty favis floreis.

Łabędź olor; *łagodzić* blandiri; *łaskać* mulcere, por. czeskie laskati liebkosen, *łaskany* jubilus; *łaskanie* titillacio i *łaskać* titillare, por. łas-kać Rozpr. XVI 359; *lątki* puppae; *ludarz* histrio; *lupca* predo; *ły-skawica* fulgor, por. Rozpr. XXII 33; *lane* świece tede; *liszka* eruca; *lubować* mulcere, delectare; *łaźnia*.

Miedunica mellia, czeskie medunice Melisse; *niedźwiadek* scorpio; *miertwieć* obstupere; *mieszkanie* incolatus; *mieścić* civis, *niebiescy mie-ścicy* celigene, por. rotę sieradzką z r. 1391 i in; *miganie* motus.

Nagabać pulsare (questione); *nakowa* metallum, czeskie nakova kowadło; *naśladowny*, *naśladowien* consequens; *niebożątka*; *nieprzeliczyty* innumerus, por. likowity numerosus w Błażowskiego tłumaczeniu Kro-mera r. 1611; *nierozliczany* innumerus; *nierozmiar* immensitas, *nie-*

rozmierzony immensus; nieuk sciolus; niewybadliwy inattingibilis; noszenie torques, por. XXII, 56; naporliwy temerarius; niełacność enigma.

Obapólnosć vicissitudo; obcować (pisane op-) conversari; obfitny (pisane op-) opimus, obfitność vena; objedze sienne fenum; obłojstwo crapula (z obłoczstwo); obli teres; obrządzenie operacio; oczywistnion być praesens adesse; oddech flabellum; okieść gelu, bruma, por. Prace filol. III 287; omaścić condire; opatrliwy circumspectus, opatrność; opiewać succentare; ość spina, ościsty spinosus; ośeka ungula; osierdzie praecordia, osierdna audacia; osoryja vultur; osn (z casus obliqui, zamiast ościen) aculeus, por. Rozpr. XXII 34; ostrowidz lynx; oszemdać decipere, por. czeskie ošemetný betrügerisch, ošem i ošemet' Falschheit, w polskim nom. propr. np. Szemiot; owszeją quinimo, owszejko omniunque.

Padół i pagór vallis; parснаć (parsknać), parснаł sparsus; partacz fullo; patrzyciel contemplator; pawłoka purpura; piasnka cantilena; pica pabulum; piega nevus; pieluchy panni; pień stips; piepię turtuca, jakieś onomatopoeticum w rodzaju czeskiego pipiška Pieplerche; płat redditus; płast favus; poczętność causalitas; podłoga i załoga fundamentum; podtulić się subicere, por. pothtulenye subieccio Archiv XIV 489, podthulyalasya humili t se w rękopisie Jagiellońskim nr. 2340 (kazania, pisane r. 1476), podtulny subditi kazania Jana ze Słupcy petersb. łac. I Fol. 222, k. 152; pochodnie faces; pochlebca adulator; położenie formula (zwykle tyle co capitulum); potunocny aquilonaris, por. na północy; podstata substantia, z czeskiego; poczesliwość decus, por. Rozpr. XXII 31; poszcie aditus; powieczka supercilium; powiedacz recitator; powodzi fluenta; powojnik fascia; prochno caries, prochnieć videre corrupcionem; prażyć torrere; przeboje vincula, zresztą przekowy; przedtubany cavus; przepowiednica preco (o kobiecie); przewał procella; przyptodek fetum; przyrok fascinatio; ptakowstwo i ptaszki volatilia; pypeć pituita; pączki germen; potłumienie subiugatio.

Rataj cultor i incola; robotujący activus; rogala cornutus; roście rośnięcie; rostrzość prodigalitas; rostrnożca (pisane rozstronnożca) prodigus, por. Rozpr. XXII 36, od tego słowa należy poprzedzające może wcale oddzielić i z czeskiem roztržný zestawieć, por. rukotržný prodigus; ruszanie cursus; rzeczne skazanie sententia; rzepik chelidonia.

Sąd (ssąd) vas, in vasis seminalibus tłumaczy rkp. Czart. w sądziech rodnych, rkp. Jag. sądzegech (!) rodzaia; ściężaje cardines, por. scezege słowniczek 1437 r.; śkać, śkany compunctus, por. vsczykałem me sanxi Rozpr. XVI 360, nie jest sėkan ábo frásowan Bibl. Leop. 1561 (w 2. wydaniu tylko frásowan), na nasze ze wszech stron ęchają Rey rozmowa 2059? i czeskie ękáti na někoho zischen?; siepać evel-lere, por. Rozpr. XXII 35; sinieję nigresco; skłáczenie membra, por.

psałt. Flor. 37, 6 skłócił iesm se curvatus sum i w słowniczku Nehringa pod skłęczyć, czeskie skloučiti se sich zusammenkrümmen; *skoń-
czać, skończyć* expiravit; *skorupa* testudo, por. skorupina testa w psałt.
Flor.; *skrzosanie* incussus; *skrzyż* cirpus; *ślimakowie* conchalia; *słojek*
pixis; *sowa*; *sporzyć się* tumescere; *stepka* pila; *stepor* pilus; *stradać*,
stradzający expers, *stradny* biedny; *strzeń* medulla; *smiotana* sumen; *stredź*
canna mellita, por. treść; *sum*; *świebodny* liberalis, jak w wierszu Złoty
i in.; *swierz* cicada w rkp. Czart., por. Rozpr. XXII 36, w rkp. Jag.
swirszczek, świrkanie cantilena (cicadae); *swity* tortuosus; *szalenica* fatua;
szezebrzuch utensile, por. w słowniczku Kórnickim: domowe szezebrz-
chy vel począzcy, wywod szezebrzchow suppellectile; *szezekać*; *szezo-
droba* liberalitas; *szezuka* lucius; *szezycenie* arma; *szubienica* patibulum;
szuszeleta vas seminarium, słowo dotąd zupełnie nieznanne, mimowoli na-
suwa się r. шулята białor. шуляты Hoden, Etym. Wörterb. 344, ale
czeskie šušeň Butz beim Obste może bliższe.

Tele tyle; *tłoka* Palilia, festa pabulorum; *tłuc*; *tłumacz* interpres;
topielec naufragus, tłumaczone na innych miejscach przez *topający*, por.
topa naufragat Rozpr. XXII 36; *trojaki* trinus; *treść, trześć* canna arun-
dinea (raz *strecz* canna mellita, t. j. *stredź*, czeskie stred' Et. Wörth.
327), *trcia, trzcinie*, neutr. collect. ?; *tuk, tuczyć* distentari, *tuczność*.

Ubłogać placare; *uciekliwy* profugus; *uchudzić* macerare; *ukrutny*
saevus itp.; *ukuszenie* gustatio; *najupewniejszy* securior; *upiękrać się* or-
nare, por. Rozpr. XXII 34; *ustadlić się* spem habere, por. stadliwosc
stabilitas w petersburskiej glosie listów apostolskich z r. 1449; *uwrotny*
conversivus; *użyć* participare.

Wapno; *wąsionka* eruca; *welna* fluctus; *wielbrąd* camelus; *wiąz*
ulmus; *wikłać się* (wwikłać?) irretiri; *wilki* humidus, *wilkość* humor;
wirchowany summus; *włosność* własność; *wnorzyć* profundari, por. w po-
wieści o papieżu Urbanie yze szye bil wnorzył w grzech; *wóz* polus arc-
ticus; *wpłecenie* przyjęcie płci, ciała ludzkiego; *wrotna* hostiaria, *wrotny*
ianitor; *wróże* sortes, por. wróża augurium, omen Prace III 287; *wrze-
cienica* vipera, por. wrzeczyjenicza nepa słowniczek r. 1437, czeskie
vřetenice Otter; *wsiąkać w się* bibere; *wspaczyć* redire, *wspaczenie* retro-
gradando, *wspacność* obliquum (wyrazy częste i u Krasickiego), obok
tego *wtylnie*; *wtory*, *nawtórki* re-, por. Rozpr. XXII 37; *wykładacz*
ariolus; *wyklunąć* fodere; *wyobraźność* imago; *wyszczurzony* arefactus,
por. sześurość w biblji Leopoldy (suchość); *wznieć się* refulgere, *wzniący*
rutilus, a więc o blasku, chociaż wznieć właściwie o dźwięku się używa,
tyle co brzmieć, por. wznaly sō se vodi gich sonabant (zawszmaly
psałt. Puł.) Flor., staroczeskie vznieti, zam. zvneti (pierw. zven); *wzór*

exemplar; *wścipiony* immersus, później *wściбіć*, w Etym. Wörterb. 323 mylnie pod *stěba-* wstawione, por. czeskie *cpáti stopfen*.

Ząbrz tigris, por. Rozpr. XVI 360; *zamczysty* clausus; *zapust* indago, *zapusta* saltus; *zaszczycenie* munimen; *zawora* clatrum; *zbyteczność* superfluitas; *zdun* figulus; *zecznać sobie* desperare; *zymolza* vel *zymozlim* arangium: poprawienie tych form pozostawiamy prof. Rostafińskiemu, por. czeskie *zimozel* Buchsbaum itp. ?; *zlew* uxor filii, por. nurus szlew Archiv XIV 490, *slew* rkp. Jagiel. nr. 1961, str. 405; *zmiłknieć* obstupescere; *zrządziiciel* rector; *zumiely* stupidus i stupefactus, por. *zumienie* stupor Rozpr. XXII 36; *zrzenica* pupilla, *źrzeniczka* supercilium; *złościwy* vicialis, nefandus; *zwiercadło* enigma; *zwnątrz* extra; *żadny* vilis; *żarłocstwo* gula i crapula; *żądliwie* affectualiter; *zginać* (tak! nie zgibać) incurvare.

Osobno wymieniamy słowa zapożyczone, z czeskiego (i niemieckiego), chociaż i poprzednio natrafialiśmy na pojedyncze czechizmy, jak *miedunica* itp.:

Burderz pugio, staroczeskie *burdér*; *bursztyn* asbeston; *doktor*; *harnasz* arma; *hinszt* dextrarius, czeskie *hynšt*; *chuć* ardor; *knot* stupa; *kosztowny* sumptuosus; *kotfca* ancora, czeskie *kotvice*; *na krztał* ad modum błędnie zamiast *ksztalt*, por. czeskie *křtalt*; *kromka* secita Krume; *kropierz* falere, por. Rozpr. XXII 37; *krukwa*, Zawisza porównywa do niej *ksztalt krzyża św.*, literę tau, pewnie to *krokwa*, choć dwa razy przez *u* pisane; *mistrz* gaseadeus (zepsute słowo greckie), *mistrzewa* magistra, *mistrzowstwo* ars, *mistrzyć* autenticare: czy nie pochodzi z tego nasze *mizdrzyć* się ?; *mosiądzowy* eneus; *moszcz* mulsum; *ochechudec* siren, wzięte z czeskiego *ochechule* Sirena, wyrób sztuczny słownikarzy, por. *ochechlati* blandiri; *cena* cyna, stannus; *cynamom*; *papuga* psittacus; *piszczale* pixis (pixide), czeskie *pišťala*; *podziękowanie*; *puszka* albo *twarz* machina; *rugowanie* convicia i convencio plebis (schodzenie się na rugi doroczne); *rywula* gatunek wina, nazwa częsta od XV—XVII wieku, w słowniczku z r. 1437, u Reja itd.; *rzysza* caterva; *sandacz* barbulus; *słuń*, nieraz tak w XV wieku pisane, zamiast *słoń* *słon* innych słowiańskich języków, jakiego pochodzenia ?; *sobol*; *spir* malus (maszt), *spirnik*; *strycharz* furnarius; *szachta* sterquilinium; *szarłat* purpura; *szelma* bestia, jak w czeskim; *szkoda* obstaculum, *szkodliwy* nocens; *szła*, czeskie *šle* Sielen, reda; *szlachetny* nobilis; *trybowane* probatum, o *złocie*; *waga* statera, *ważność* gravitas; *warując się* fugiens, *wiarowany* fugiendus; *zez* senarius; *zmalować* linire. — Że i tym razem niejedną głosę należy odczytać lub zrozumieć trudno, nie prze-
czymy, np. z *wążewymi* *usty* nodatis faucibus, pisane *wyą-*, a więc nie od *waże*, *ażę*? lub *szczronal* evanuit, z czego *pomyłone*? i in.

Kończąc szereg tych rozpraw wyrażamy publicznie wdzięczność, jaką winniśmy Dr. Wiśłockiemu za jego Katalog rękopisów, który był nam najdzielniejszą pomocą i niewyczerpanym źródłem wszelakich informacji; dalej Wysokim Zarządom Biblioteki Jagiellońskiej i Publicznej Petersburskiej, które łaskawym przesyłaniem odnośnych rękopisów pracę nam niezmiernie ułatwiły.

D o d a t k i.

Rozprawy XVI, str. 311, w. 16 z góry, zamiast kanonik, czytaj: zakonnik; 312, w. 6 z góry, zamiast też a, czytaj: że ta.

Do *Antigamerata* (str. 308—312, 364, 372) dodać należy: rkp. biblioteki Darmsztackiej nr. 2780 (dwa tomy 4° pisane r. 1480), zawiera (tom II, k. 220—229) *Antigamerata* bez komentarza, por. artykuł Roth'a w *Romanii Vollmöllera* VI. 84; Konrad z Hali cytuje *Antigamerata*, Rozpr. XXII 47; inne *versus differentiales*, które były wzorem *Antigamerata*, cytuje Hauréau *Notices et extraits* XXIX, 2, 234, tu należy i *Omne punctum Petri de Lisseweghe* (*Christe regis qui nos in me sensus rege quinos* itd.)

Do str. 320. Wiersz pokrewny z *Capitulum presbiterorum* znalazłem w rkp. Publ. Bibl. Petersb., Łac. XVII, 8°, nr. 18, około r. 1548 pisany, na k. 129 v—133, zaczyna się: *Clerus et presbiteri nuper con-sedere*, a kończy strofą:

*Habeatis clerici duas concubinas;
Monachi, presbiteri, totidem vel trinas;
Decani, canonici, quatuor vel quinas
Et tamen implebimus sic leges divinas.*

Rękopis należał do jakiegoś polskiego protestanta.

Do k. 321, 331, 344 i 371: co do komedij elegijnych jak *Geta* i *Pamphilus*, również co do tak zw. *comoedia Horatiana* por. teraz *Creizenach Geschichte des neueren Dramas*, 1893, str. 20—42; do str. 332: tytuł *Pamphilus maior* nie przypadkowy, Hauréau znalazł rzeczywiście poemacik w dystychach, którybym nazwał *Pamphilus minor*, *Pamphilus* bowiem i sługa *Birria* (z *Gety*!) odszukują zbiegłą *Gliceryą* w Paryżu i sprowadzają na powrót (*Notices et extraits* XXIX, 2, str. 360).

Do str. 340, w. 4 z dołu: thego zamiast hego.

S. 343, w. 6 z góry: Francke zamiast Fischer; w. 15 z dołu: ludos zam. ludot; s. 329, noty nr. 14 i 20 mylnie rozstrzelonym drukiem wytłoczone.

S. 359, w. 12 z góry: *nowożenis* sponaus, czytaj *nowożenia* sponaus i dodaj Psalt. flor. nowoszena, por. Nehringa słowniczek 208.

S. 362 i 363. Inne poemata polsko-łacińskie przechował rkp. uniwersytetu praskiego VI A 7; przedrukował z niego A. Prochaska wiersz Stanisława Ciołka w Codex epistolaris Vitoldi str. 1053 nota, Laus Cracoviae; epitaphium Andrzeja Odrowąża z r. 1465 (79 heksametrów, włożonych w usta brata) w Kwartalniku historycznym VI str. 777 i 778, ale z interpunkcją mylną i kilku błędami: hanelas zamiast anhelas itd.; trzeci wiersz, hymn do Matki Boskiej St. Ciołka, jeszcze niedrukowany; dodajemy, że w rkp. uniwersytetu peszteńskiego nr. 64 (wedle Katalogu A. Szilágyi'ego, 1881) znajduje się na k. 264 hymn na cześć N. M. P. mistrza i profesora teologii krakowskiego Pawła Pyszkowskiego (ok. r. 1447), którego kazania i traktaty nie rzadkie po rękopisach. Dziesięć heksametrów na bitwę pod Płowcami (r. 1331) przedrukowane w Anzeiger f. Kunde d. deutschen Vorzeit XX, r. 1873, 73, są pochodzenia niemieckiego, polskiego zaś leoniny, drukowane np. z rkp. jag. nr. 1607 przez Ptaszyckiego gesta romanorum str. 16; inne versus de Polonia podał Dyr. Kętrzyński w Mon. V. Wyliczanie łacińskich pieśni kościelnych pozostawiamy przyszłemu ich wydawcy, p. Bruchnalskiemu.

S. 332, w. 3 z dołu: Capnio jest to słynny humanista niemiecki Reuchlin; o tym plagiacie biografowie jego np. Geiger nie wiedzą.

Rozprawy XXII, str. 5, w. 15—20 z góry: nazwa drogi mlecznej (galaxia) *drogą rzymską* nie polega na wierzeniu ludowym polskim, lecz na utartej nazwie łacińskiej via romana, częściej po słownikach średniowiecznych, np. w Rozaryuszach; tamże, w. 29—32 nazwa *osoryja* dla vultur nie urosła z przesądu, a z pomyłki, jak *zqbrz* dla tigris itp., o czem mówimy w Pracach filozoficznych V str. 5; str. 6: nowe wydanie A v i a n a i jego przerabiaczy średniowiecznych stanowi trzeci tom dzieła p. Hervieux (str. 13).

S. 21—27. Inny odpis P a l e s t r y, znowu pochodzenia polskiego, mieści się w owym rkps. peszteńskim na k. 137—142, brak końca: por. Szilágyi str. 46.

S. 30, w. 8—10 z góry, przykład dla *zbarać*: przysięgi nie zbrał Proca na ministry Marcina Kleckiego r. 1607; 32, w. 13—16 z dołu, *kąbłać*: sercá kąblecie w bogactwie u Opecia (poprawione w przypisie

późniejszym na zanurzenie); 42, w. 11—12 z dołu, niezrozumiałe nam *messecznik* hermaphroditus objaśnił trafnie prof. Malinowski (mieszcznik); 43, w. 17—22 z dołu, do *niedarcy*, *ledarcy* i *jarcy* (=cunque) porównaj *nye yasczyczyyą* non cuiuscunque w glosach Lubicza k. 272 b (czy nie błąd zam. yarczyczyyą?).

S. 45—50. O egzemplarzach Compendium notabilium Jeremiasza da Montagnone i Tripartitum moralium Konrada de Halis zebraliśmy nowe szczegóły. Biblioteka jagiellońska posiada pierwsze w dwóch odpisach, nr. 700 z r. 1419 i 1596 z r. 1415 (k. 1 i następne rejestr, 10—77 explicit liber Jereminiani) oba pochodzenia obcego, z Włoch i Konstancyi, zawierają i odnośne włoskie przysłowia, pierwszy należał do Pawła Włodkowica; biblioteka Raczyńskich posiada w nr. 159 jeden odpis XV wieku (pochodzenia niemieckiego). Tripartitu posiada biblioteka Jagiellońska trzy rękopisy; z nr. 2001 korzystaliśmy wyżej; nr. 2696 zawiera najpierw rzeczy teologiczne (Liber quartus sententiarum i obszerna postylacja pasyi Pańskiej Et factum est cum consumasset Jesus etc.), potem Trypartyt, bez wstępu, zaraz od Abicere temporalia poczynając, pisany per manus Groth de Ostrow w Krakowie r. 1451 „correcto tamen vtique pro exercitacione“ — wydaje mi się prostym odpisem z rkp. Mikołaja z Lublina. Nr. 676, legowany przez Jana Dąbrówkę, wyjaśnia rzecz co do przysłów u Mikołaja z Lublina; nie on je dodał, a znalazł w tekście, który przepisywał; nr. 676 zachował ich więcej: pod cura przytacza *Tak prawy sowka sobye rzit lowka*, pod dicta ridiculosa *Zayeczeho skoku marmuroweho oleye suonoweho swuku dobuda budess zdraw*, pod diligencium absencia *Ezossoczy (!) tho smusky!* (co z oczy to z myśli), pod disciplina *Vcz sye abudess kneyzem*, pod diviciarum conservacio *Lelzegye (!) swozu myetaczi nysz nawos metha* (przekreślone) *mythaczi*, pod donum, przy anegdocie o Aleksandrze i Diogenesie *Stupmy splaczku*; innych nie znalazłem. Dostał się więc Tripartitus do Krakowa z Czech, z Pragi może; autor już może, idąc w ślady Jeremiasza i jego przysłów włoskich, wpisał kilka lub kilkanaście czeskich.

S. 59, w. 3 od dołu: czytaj Wilhelme Versoris, nazwisko autora; str. 60, w. 4 z góry: festum Dobieslai przypada na 5. maja — czy to nie najstarsza wzmianka naszego kalendarza takzw. słowiańskich imion? str. 57, w. 11 i 12 z góry: nazwa Pinturek obcego pochodzenia (włoska?), z Rogietko możnaby porównać nazwę „dyabła szlacheckiego“ Rokity, znaną co najmniej w XVII wieku.

Rozprawy XXIII, str. 313, w. 6 i 19 z góry: stredź powtarza się we fragm. Glogera (wslodkey strdzy) i w psalt. Flor. i Puł. (nasiczil strdzi, nad stredz i mylnie strzedz); str. 314, w. 1 z góry: por.

ten co sie wścipia wrzecz Xiegi Język 1542 r., wściépia sye Orzechowski Quincunx 1564 r.; str. 312, w. 14 z góry, z piasnka por. pastnkó carmen psalt. Flor. (w Puł. mylnie pyesnkę).

Str. 287. W komentarzu do Palponisty czytamy o autorze i dziele: Causa vero efficiens est quidam Bernhardus nomine canonicus osnarburgensis qui tempore iuventutis sue conversacionem (?) curie exercuit moresque principum et commilitonum secum conversancium evidenter didicit... modus tractandi est metricus... metro leonino et metro caudato... causa finalis... privata sunt quidam canonici quorum rogatui acquiescens hoc opus composuit (na k. 240).

Co do kroniki mistrza Wincentego w rękopisie nr. 2573 nadmieniamy, że poprzedza ją wstęp Legenti mihi illas illustri Cassiodori epistolas etc., napelniony cytatami z Cassiodora, z Polieraticus Jana ze Salisbury, z Petra de Vineis, z Filipa de Pergamo in regiminis speculo, poczem wyklada się (wedle wierszu: Si bene vis scire librum prius ista require Vtilitas titulus intencio pars zophie Quatuor et causas rem totam perficientes) tytuł dzieła itd., łączy Polaków z Jafetem przez syna tegoż Javin quem Poloni vocant *Jan*, Rutheni vero *Iwan*, mówi się o *Lech Rusz* et *Czyzech* wedle in quadam alia cronica Polonorum, omawia autorstwo i formę dzieła i przystępuje do tekstu (na str. 405 i 407, na str. 408 to samo króciej powtórzone); na str. 406 prócz zapiski o Vincencius Cadlubonis de villa Cargowo, podanej przez Wisłockiego, czytamy wiersz niezwyklej budowy, autora Polaka?, zaczyna się: Immense universi rector, cordium detector, inspector virtutum, reliquis nil solutum regimine. Orbis motu versas equali federe subtili vernali decoras virore! florum roras genimine. Horulas lucem stringis labies pruina congelante morulas noctis curtas abiles borea sonante spirante rosarum aufertur decus clarum specimine. Następują jeszcze dwie strofy takiej samej budowy.

Z Kroniki glosowana tylko księga pierwsza; na bokach dopisano i parę tłumaczeń polskich, i tak na str. 410 fascinum *przyrok*, 411 lactuca *lopucha*, 412 pigmeus *pygdymsz* (czeskie *pídimuž*), innych nie zauważyliśmy. Przy rozdziele o Wandzie dopisany z „cronica originis“ ustęp z tak zw. Baszka, powtarzający właściwie Wincentego.

XXVIII

Wydawnictwa
do 1945 r.

- J. Latkowski: *Mendog*.
A. Lewicki: *Powstanie S*.
W. Lutosławski: *O logi*.
lex. 8° str. 69. Cena
Wł. Łuszczkiewicz: *Re*.
skiego w Wachocku,
fiezniemi. Cena 1 zlr.
— *Policromia drewnian*.
z wycieczki naukowej
w tekście. folio, str. 1.
L. Malinowski: *O niektórych wyrazach ludowych polskich; zapiski porównawcze*.
lex. 8° str. 102. Cena 1 zlr.
Wł. Matlakowski: *Budownictwo ludowe na Podhalu*, 4-to str. 93 z 23 tablicami lit.
graficznymi i 25 rysunkami w tekście. oprawne, tablice w osobnej oprawie
teczce. Cena 7 zlr. 50 ct.
J. Milewski: *Stosunek wartości złota do srebra*, lex. 8° str. 118. Cena 1 zlr. 50.
A. Miodoński: *Czas powstania historyi Florusa*, lex. 8° str. 10. Cena 20 ct.
— *Miscellanea latina*, lex. 8° str. 9. Cena 20 ct.
— *Incerti auctoris exhortatio de paenitentia*, lex. 8° str. 10. Cena 20 ct.
Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski. Tom VI. opracowa
przez lwowskie grono członków komisji historycznej. 4to str. 731. Cena 10 zlr.
K. Morawski: *Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie, dzieła*, 8° str. 402. Cena 3 zlr.
— *Jakób Górski, jego życie i dzieła*, lex. 8° str. 37. Cena 40 ct.
— *De rhetoribus latinis observationes*, lex. 8° str. 20. Cena 30 ct.
Fr. Piekosiński: *Uwagi nad ustawodawstwem wiślicko-piotrkowskiem króla*
zimierza W., lex. 8° str. 91. Cena 90 ct.
J. Radliński: *Słowniki narzeczy ludów kameczackich: (ze zbiorów Prof. B*
bowskiego), I. *Słownik narzecza Ainów*, lex. 8° str. 67. Cena 60 ct.
— II. *Słownik narzecza Kameczadałów wschodnich*, lex. 8° str. 88. Cena 90 ct.
— III. *Słownik narzecza Kameczadałów południowych*, lex. 8° str. 20. Cena 50 ct.
— IV. *Słownik narzecza Kameczadałów zachodnich*, lex. 8° str. 71. Cena 75 ct.
— V. *Słownik narzecza Koryaków wschodnich*, lex. 8° str. 81. Cena 75 ct.
St. Ramułt: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, 4° str. XLVIII i 2
Cena 4 zlr.
J. Rozwadowski: *Łacińskie słowa pochodne urobione z pnia imiesłowu bie*
na -to- (t. z. Iterativa lub Frequentativa i Intensiva) lex. 8° str. 46. Cena 30 ct.
W. Rubczyński: *Traktat o porządku istnień*, lex. 8° str. 33 z tablicą. Cena 40 ct.
J. N. Sadowski: *Miecz koronacyjny polski »Szczerebcem« zwany*, Z 2. tablicą
i 12 rycinami. lex. 8° str. 60. Cena 1 zlr. 50 ct.
M. Sas: *Przyczynek do poezyi polsko-łacińskiej XVI wieku*, lex. 8° str. 32. Cena 40 ct.
— *O miarach poematów łacińskich Jana Kochanowskiego*, lex. 8° str. 51. Cena 50 ct.
St. Smolka: *Stanowisko mocarstw w obec konstytucyi Trzeciego Maja*, 16° str. 4
Cena 30 ct.
L. Sternbach: *Curae Menandreae*, lex. 8° str. 78. Cena 1 zlr.
— *Joannis Geometrae Carmen de s. Panteleemone*, lex. 8° str. 86. Cena 1 zlr. 50 ct.
— *Photii patriarchae opusculum*, lex. 8° str. 82. Cena 1 zlr. 50 ct.
— *Analecta Photiana*, lex. 8° str. 42. Cena 75 ct.
— *Gnomologium Parisinum ineditum. Appendix Vaticana*, lex. 8° str. 81. Cena
1 zlr. 50 ct.
— *Fabularum Aesopiarum Sylloge*, lex. 8°, str. 83. Cena 1 zlr. 50 ct.
Uchwały w sprawie pisowni. Cena 40 ct.
B. Ulanowski: *O założeniu i uposażeniu klasztoru Benedyktynki w Siedlcach*.
lex. 8° str. 131 z 5 tabl. Cena 2 zlr.
S. Windakiewicz: *Pierwsze kompanie aktorów w Polsce*, lex. 8° str. 21. Cena 30 ct.
S. Witkowski: *Stosunek »Szachów« Kochanowskiego, do poematu Vidius »Sca*
chia ludus«, lex. 8° str. 39. Cena 60 ct.
— *De vocibus hybridis apud antiquos poetas romanos*, lex. 8° str. 29. Cena 60 ct.
A. Zakrzewski: *Wzrost w Królestwie Polskiem*, 8° str. 39 z 2 mapkami i tab
licą graficzną. Cena 1 zlr.
M. Zdziechowski: *Wspomnienia z życia literackiego i naukowego*, lex. 8° str. 6
Cena 1 zlr.

Biblioteka Gł. AP w Siedlcach
nr inw.: BR - 10953

br.10953

Skład główny wydaw
Spółk

Iduje się w księgarni
wie,